

תשובת רבי שמואל יפה אשכנזי בענין מועד השמיטה

גירוש ספרד גרם, בין השאר, להתחדשות הישוב היהודי בארץ ישראל. התחדשות זו ריכזה בארץ קהלים שונים, שהחזיקו במנהגי אבותיהם, ושלא תמיד תאמו אלו לאלו. על רקע עובדה זו, עלו על הפרק שאלות שונות, שמקודם לא נתן להם מקום, דומה הדבר שאחת משאלות אלו היא שאלת חישוב שנת השמיטה. נראה הדבר שעד תקופת הגירוש נהגו בארץ כשיטת הגאונים המובאת ע"י הרמב"ם בהל' שמיטה ויובל פ"י ה"ה וה"ו. כך מעיד הרמב"ם עצמו שם: "ושנת השמיטה ידועה היא ומפורסמת אצל הגאונים ואנשי ארץ ישראל", כך עולה גם כנראה¹, מתוך תעודות שונות, תאריכים שנמצאו על מצבות ועוד.

[בספר כפתור ופרח פרק נ"א, כ' וז"ל: "נמצא הר"ם ור' תם וסדר דרבנו [סבוראי] והר"ז הלוי על דרך אחד בענין שנת השמיטה וכו', ורש"י בדרך א', והר"ב התרומה על דרך א', ורמב"ם אמר שנת ד' תתקל"ו היא מוצאי שמיטה, והר"ם כבר אמר וע"ז אנו סומכין וכפי חשבון זה אנו מונים, א"כ מעשה רב ואחזנו דרכו, וכדיי הוא הרב וחביריו לסמוך עליו, ואולם כל איש הישר בעיניו יעשה [הוא לשון בתמיהה כנראה] וארבעה לגבי חדא ניהו וכו', אם כן הכת הגדולה במנין הם הרבים, והקטנה במנין הם היחיד, ובכל ארץ מצרים וארץ כנען אותם היושבים ראשונה במלכות נוהגין בחשבון השמיטה כדרך הר"ם ז"ל..."] זוהי מסקנתו, וכ"כ בשמו בעל ספר חרדים, שהמנהג כשיטת הרמב"ם].

כמאה שנה מאוחר יותר מתברר שהיה מנהג קבוע בא"י. כך עולה מדברי ר' שמעון ב"ר צמח דוראן בתשובותיו ח"ב סי' צ"ט: "וכבר ידענו מפי כתבים באו מא"י מעיר ירושלם תוב"ב ע"י מלך המשיח כי השנה הזו שהיא שנת קפ"ז² שהיא שנת שמיטה והארץ היא הפקר וכו".³

כמה שנים אחר הגירוש, בשנת רס"ד, נתעוררה מחלוקת בירושלים סביב מועד שנת השמיטה⁴, כשלושים שנה אחר כך⁵ מעיד הרלב"ח בתשובותיו סי' קמ"ג: "אחר אשר העיר ה' את רוח קצת חכמי דורנו ללכת לארץ הצבי הוכרחו להשתדל בחזקת היד להשיג פ"י זאת המצוה וכפי מה ששמענו נפל ביניהם מחלוקת בשנת השמיטה אי זו היא" וכו'. הרלב"ח דן שם באריכות רבה בשאלה זו, גם בסי' ק"ח נזקק הרלב"ח לשאלה זו, שאלה זו נזכרת גם אצל חכמים אחרים שחיו באותה תקופה או סמוך לה, כגון: ר"י קארו בפירושו לטור ח"מ סי' ס"ז, יו"ד סי' של"א, ובפירושו לרמב"ם ה' שמיטה ויובל פ"י, המבי"ט בתשובותיו ח"א סי' כ"א וסי' נ', הרדב"ז בפירושו לרמב"ם ה' שמיטה ויובל פ"י, הרשד"ם בתשובותיו יו"ד סי' קצ"ב, מרן הזכיר ענין זה בדרך אגב אף בשו"ע יו"ד סי' של"א סוף סי"ט: "ושנת השמיטה האמיתית היתה שנת השי"ג". אין ספק, איפוא, כי מדי פעם נתעוררה שאלה זו מחדש. מתי שככה המחלוקת בענין זה? אין בידינו תשובה ברורה. כדאי לציין לדברי ר' אלעזר אזכרי, ספר חרדים⁶,

1 הרב קלמן כהנא בספרו "שנת השבע" מהד' ג, תשי"ט עמ' ריט-רכ, "חקר ועיון" חלק א, תש"ך עמ' קעו-קפג, אסף ורן ברוב החומר השייך לזה.

2 תאריכי השמיטה אצל הרשב"ץ אינם ברורים. עי' ר"ק כהנא "חקר ועיון" הנ"ל (הערה 1) עמ' קעד ואילך, גם י' תא שמע המוזכר בהערה הבאה דן בכך.

3 וכ"כ גם בח"ג סי' רב. ולענין מנהג א"י ראה עוד י' תא שמע "עניני ארץ ישראל" בקובץ "שלם", מחקרים בתולדות א"י וישובה, כרך א, תשל"ד, עמ' 85-87.

4 מ' בניהו, תעודה מן הדור הראשון של מגורשי ספרד, ספר אסף, ירושלים תשי"ג, עמ' 109-125.

5 כך עולה מדברי בעל ס' חרדים המובאים לקמן וראה ר"ק כהנא, חקר ועיון ח"א, תש"כ עמ' קסט והלאה.

6 וכ"כ ר' ישעיה הורוויץ בספרו "שני לוחות הברית", שער האותיות, אות קדושה (יש מעט הוספות אצלו על דברי החרדים) אודות שנת שפ"ג.

ויניציאה שנת שס"א, דף נ"ה ע"א: "שנת השמיטה, שנה זו שהיא שנת השמ"ח לבריא' עולם היא שנת השמיטה לדעת הרמב"ם ונמצא בפסקי הרבנים הראשונים אשר לפנינו קרוב לצ' שנה מהיום קם חכם א' לערער על חשבון שנת השמיטה כפי הבנת לשון הרמב"ם, ועמדו החכמים השלמים רבני ירושלים תוב"ב אשר היו בימים ההם וכו' ושלחו חכם א' לרבני צפת תוב"ב וכו' והרבנים האלה מפה ואלה מפה אחר העיון עלתה הסכמת כולם היות המנהג הפשוט מיוסד על אדני אמת סברת הרמב"ם וכו' גם כתוב באותו פסק, כי אז העידו זקני דמשק וכל סוריא היות המנהג כן, ואחרי כן כמו ל' שנה בימי הרב ר' לוי ן' חביב ז"ל קם מי שרצה לחלוק על המנהג הקדום ועל הרבנים הקודמים, אז נתקבצו כל החכמים אשר בירושלים וגם שלחו לחכמי צפת והסכימו כולם לדעת אחד כמו שהסכימו הרבנים הקודמים ושלחו לכל תפוצות ישראל לשאלוניקי ולקושטאנטינה אשר היו שם אנשים גדולים אנשי שם וכולם הסכימו לדעת הרבנים הקודמים וכן פשט המנהג בכל תפוצות ישראל הקרובים והרחוקים, ועל פי אותו חשבון כתב הר' הגדול מוהר"ר יוסף קארו בספר שלחן ערוך כי שנת השמיטה היתה שנת השי"ג וכו', גם הרב בעל כפתור ופרח כתב כי כדעת הרמב"ם והגאונים כן דעת רוב הפוסקים וכן המנהג."

מדברי ר"א אזכרי משמע שעל היות שנת השי"ג, שנת שמיטה, אין עוררין⁷, ברור א"כ כי לאחר שנדפס ה"שלחן ערוך" לא נתעוררו יותר מחלוקות בענין זה. השלחן ערוך נדפס לראשונה בויניציאה שנת שכ"ה-שכ"ו, וחזר ונדפס באותה תקופה עוד שלש פעמים⁸, א"כ השנים שכ"ז, של"ד, הן שנות שמיטה אליבא דכולי עלמא.

והנה מצאנו כי בשנת שמ"א היתה קיימת מחלוקת בענין חישוב שנת השמיטה, ומקום המחלוקת, הוא צפת עצמה. חלק מהציבור רצה להחמיר על עצמו ולנהוג שמיטה בשתי השנים ש"מ ושמ"א. האחרים התנגדו וטענו ששנת השמיטה היא שמ"א בלבד, הרי לנו כי עדיין לא שככה המחלוקת סביב חישוב שנת השמיטה אף לאחר פרסום ה"שלחן ערוך" והכרעתו בנדון זה, כל פרטי מאורע זה היו גנוזים בכתב יד, ולא מצאנו רמז לענין זה בספרים שנדפסו באותה תקופה⁹, ועל כן דומה היה שההכרעה כדברי הרמב"ם נתקבלה כבר סביב לשנים רצ"ד-שי"ג¹⁰.

המחלוקת הובאה לדיון לפני ר' שמואל יפה אשכנזי, מרבני קושטא. קצת תמוהה העובדה ששאלה הנוגעת לצפת לא מצאנו זכרה אצל רבני צפת מאותה תקופה, והיא נשלחת לקושטא. נראה שעלינו להניח, כי אף רבני צפת השיבו על ענין זה אבל תשובותיהם לא הגיעו אלינו.

תשובתו של ר' שמואל היא ארוכה מאד, ניתן לחלקה לארבעה חלקים. א. תיאור המחלוקת; ב. סמכות רבני חו"ל לדון כנגד רבני ארץ ישראל; ג. שאלת חישוב שנת השמיטה; ד. דברים המותרים ואחרים נהגו בזה איסור והמסתעף מזה.

אין כאן המקום להתעכב על כל הפרטים הנ"ל שהרי התשובה לפנינו. ברם בענין חישוב שנת השמיטה כדאי להעיר כבר כאן שר' שמואל מסיק שיש מקום רב לנוהגים לחשב את שנת השמיטה שלא כשיטת הרמב"ם אלא כשיטות המקדימות בשנה אחת לרמב"ם. מעניין שר' שמואל מזכיר בתשובתו רק את הרלב"ח שאף הוא דן בענין זה ואינו מזכיר רבנים אחרים שדנו בענין זה. אין הוא מזכיר תקנות והסכמות קדומות שהיו בענין זה¹¹. סמוך לזמנו שומעים אנו מפי הרשד"ם בתשובתו יו"ד סי' קצב "לענין מה שעשו חכמי

7 לפי"ז עולה כי תשובת הרשד"ם שהזכרנו לקמן מתיחסת לתאריך קודם לזה.

8 ראה נ' בן מנחם, הדפוסים הראשונים של השו"ע, קובץ "ר' יוסף קארו" ירושלים תשכ"ט עמ' קא.

9 דרך משל בתשובת ר' חיים שבתי "תורת חיים" ח"ב סי' ל, דף קיא, מניח כדבר מוסכם כי שנת השמיטה היתה שמ"ח, שנ"ה ותהיה שס"ב, ואף ריט"צ בתשובתו שם סי' ל"א לא רמז שיש פקפוק בענין זה למרות שחלק בתוקף עוז על פרטים אחרים בתשובת רח"ש.

10 כך מסכם ר"ק כהנא, חקר ועיון א, עמ' קעד את המחלוקת בענין חישוב שנת השמיטה.

11 ראה חקר ועיון ח"א עמ' קסט-קעד.

תשובת רבי שמואל יפה אשכנזי בענין מועד השמיטה

צפת תוב"ב שנדו והחרימו לשומרי שביעית" וכו', [וזה"ל מהרשד"ם יו"ד סי' קצ"ב: "ומענין שנות השמיטה אני לא חילק ידענא ולא כילק ידענא, אך ידענא כי חכמת הרמב"ם ז"ל גדלה עד לשמים, ובכל החכמות לו עשר ידיים, וגם חיבור היד מעיד על מי שחיברו, שאין כמוהו משעה שנחתם התלמוד ועד עתה וכו', ומורי ה"ר הגדול מהרלב"ח ז"ל, חיבר חיבור וכו' בדרוש שנת השמיטה וחקר ודרש וכו' ולא הניח זוית שלא נשתטח בה, והוא כ' וז"ל, וסוף דבריו ראוי לנו לומר שסב' בעלי התוס' ור"ח היא עצמה סברת הרמב"ם, ושנת השמיטה לדעת כולם אחת היא עולה וכו', ומ"ש הר"ם מקוצי שרוב גאונים חולקים ע"ז, וודאי אינו רוב בנין, אחר שאין כן דעת רס"ג ורה"ג, ובשביל רוב מגין אין לנטות מרבנן סבוראי, במלתא דא וודאי עדיפי קמאי, ולכן נראה לסמוך ע"ד הרמב"ם וכו', אמנם לענין מה שעשו חכמי צפת שהחרימו ונידו לשומרי שביעית כבר כתבתי בפסק הא', מה שנלענ"ד, ויעו"ש שדן בפרט זה אם יש כח לרבים לכוף ליחיד, במקום שהיחיד מחמיר, ואולי מש"כ מהרשד"ם שנידו לשומרי שביעית, הוא הענין הנידון כאן בתשובת מהר"ש יפה], בין כך ובין כך עמדנו של ר"ש יפה מצאנו לה חבר רב והוא הגר"א בביאורו לשו"ע חו"מ סי' ס"ז (בלקוטים)¹² שכתב כדעת רש"י וכפי שכתב ה"חזון איש"¹³: "ומאד החזיק הגר"א בשיטה זו [רש"י] עד שמצא להעיר להחמיר לחוש גם לדעת הר"מ". אמנם לענין ההלכה כבר הכריע שם החזו"א: "ומ"מ נראה כיון שכבר נהגו כהר"מ אין לזוז מהמנהג" [כרם הגר"א, ביאר שיטת שאר ראשונים, באופן אחר וכמ"ש להלן].

המשיב, ר' שמואל יפה אשכנזי¹⁴ היה מרבני קושטא ונודע בפירושו החשוב והמקיף "יפה תואר" על מדרש רבה, ר"ש יפה כתב חיבורים נוספים, ביניהם "בית דין יפה" שהוא כנראה ספר תשובות — אלא שכו"י זה אבד. מעט מתשובותיו היו בידי ר"ח בנבנשתי שמזכירן בספרו "כנסת הגדולה" ומעט נזכרות גם אצל חכמי דורו. כמה מתשובותיו נשתמרו בכ"י שונים.

התשובה המתפרסמת בזה נמצאת בכת"י המכיל קובץ תשובות של חכמי תורכיה הנמצא בספריית היברו יוניון קולג' בסינסינטי מס' 160 דף 46-58. תודתי לפרופ' זפרן מנהל הספריה שנאות לשלוח לי צילומים של כתב היד והסכים בטובו שאפרסם תשובה זו. בכמה דפים עבר הדיו מדף אחד לדף סמוך לו והקריאה קשה ולפעמים בלתי אפשרית. נסיתי עד כמה שאפשר להשלים את החסר אבל לא תמיד עלה הדבר בידי, אעפ"כ אין החסר פוגם בהבנת הדברים. הוספתי ציונים ומראי מקומות כולל מעט הפניות לספרי האחרונים שדנו בענינים הנזכרים בתשובה אבל לא רציתי להאריך בכך. במבוא ובין ההערות נרפסו הערותיו של אחד מחכמי ירושלים והן מצויינות בסוגריים מרובעים. כן הוסיף כמה ביאורים בנספח לתשובה. וזאת לדעת, לשונו של ר' שמואל היא מליצית ופעמים רבות הוא מבליע בנעימה פסוקים ומאמרים מדברי חז"ל. לא ציינתי כלל מקורות למליצות אלו.

ודע: סוגריים מרובעים [א] — שיחזור ע"פ מקורות אחרים או עפ"י הסברא. סוגריים כאלה /א/ — שיחזור משוער ע"פ שרידי אותיות — ותתכן קריאה אחרת. סוגריים עגולים (א) — יש למחוק המוקף בסוגריים.

12 וכ"ה ב"פאת השלחן" סי' כט ס"ק כא.

13 שביעית סימן ב' אות ל"ב.

14 מ' בניהו כתב מאמר מקיף על ר' שמואל ב"תרכיץ" שנה מב (תשל"ג) עמ' 419-460 ובו סקר את תולדותיו, חבריו, ועמד על הרבה פרטים נוספים, בין השאר ציין גם לתשובת ר"ש יפה הנדונה כאן, וממנו נודע לי על היומה.

רבינו שמואל יפה אשכנזי זצ"ל
בעל ה"יפה תואר"

תשובה בענין חישוב שנת השמיטה

על דבר הקצף והחימה, ואיפת רזון זעומה היתה שומה, מאת בעלי תריסין, שלשלת יוחסין אנשי דעת ומזמה, גבור ואיש מלחמה, על הצדיקים מנוקים מכל עון ואשמה, כלם אנשים מבקשים תורת ה' תמימה, כלם קדושים פרושים מאהבה, כלם עושים באימה. ועל החסידים הרודים ביצרם, לעבוד ליוצרם, להיות לו לעבדים, ועשו להם דדים, במקום בינה וחכמה, והמה בצוקתם, ושבתם וקימתם, גשתנו למעליות, נקטי חומרי מתניית, קיים מילתא לקיימא, גם בדברי חכמים כדרבנות וכמסמרות, עשו חזוק משמרות למשמרות, כמשפטים ותורות, להחמיר בקלות כחמורות, המעשר והתרומה. המה הגבורים גבורי חיל, רבי פעלים עולים תחלה במעלת הקדושה והפרישות, היושבים בצפת תוב"ב, וישובה וראמה. ויהי כי קרבה שנת השבע שנת השמיטה, אשר היא שנת הש"ס ע"ד רבים מהפוסקי, שמו לבם לשמרה ולעשות ככל חקי האלי"ם במשפטי השמטה והפקירו שדותיהם וכרמיהם וינהגו וילכו בכל דבריהם כמשפט השמטה כאשר יזמו לעשות בכל השנה עד תומה. ויהי בהיותם, קהל משמרת קדושתם, בחדש האחרון לחדשי השנה, קמו עליהם רוב חכמי העיר וגדוליה, שריה וכהניה, קול הקריה הומה, לאמר מה המעל אשר מעלתם הרעותם אשר עשיתם בערמה, לפרוש מן הצבור, במעלה ודבור, לקחתם עצמכם לצד אחר לבנות לכם במה, בבואכם היום במנהג גרוע, לשנות את הידוע, מנהג קבוע, אשר בעיר, אשר גבלו ראשוני, לשמור שמטתם ע"פ דעת האומ' שהיא בשנה הבאה היא שנת השמ"א והנכם היום עוברים משום לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות, ואתם בערתם אש המחלוקת באש פלדות, נעשית תורה כשתי תורות, אוי לה לאותה כלימה. ויענו הכהנים הנגשים ויאמרו, לא יתמה כל חכם לב ממעשינו, ומעצבון ידנו, כי חלילה לנו מעזוב המנהג הנהוג ביניכם, מלהקל בשמיטתכם ובשמירתה כמונו כמוכם, כל אשר אתם חיים על האדמה, אכן נודע הדבר לכל דסביר וגמיר, שכוונותינו ללכת אחר המחמיר, לעד לעולם, וירא שמים יצא את כלם. תם ונשלם, לא יגרע מצדיק אפי' כמלא נימא, על כן אנו נוהגים גם השנה הזאת דין שמיטה, ואל נא תחושו למנינו מפני המחלוקת כי לא נעשה רק במסתרים ולא ישמע בחוץ קולנו רק קול דממה, ובכל זאת לא שנו הרודפים אחריהם, להפר עצתם, חזקו עליהם דבריהם, בחרופין וגדופין וכסופי אפין, ורבה משטמה לאמר, קומו עברו לכם על הסכמתכם, ולכו שברו חקת משפט חקתם, ואכילו מן האסור בשמיטתכם כי היא זימה. ויאריכו כדי האיומים והגזומים, מהם ע"י גויים מהם ע"י קטני ישראל העושים ביד רמה, עד אשר מקצת מעדת החסידים הנז' מפני היראה החזיקו עטרת הפירשות¹ מעל ראשיהם, השיבו אחור, ימינם ימין רוממה, ויאותרו הכהנים לבלתי קחת קצף ונזיפה, וחרפה הצופה, מאת העם הגדול העומדים לנגדם, לבלתי חזק, בדק צדק, לבשו תחלה, כמעיל וגלימא, ומקצת יעמדו על נפשם וה' בראשם ויצעקו בקול גדול, בייא בייא, אנו ליה ועינינו ליה, ומי משלנו יאכל את .. הארץ ותהיה שממה. ואם .. שוטטו בחוצות חוצה לכם .. סופרים ומפי ספרים, כי להם משפט גאולת הדין ה..... המה יביטו

יראו להוציא לאור תעלומה, ועל ריב המ..... מן הדבר אשר.. ועל כל ישראל יהא ש... וגם בא להניח בחרו.. מחלקת החכמים וכל ... עמהם ולא שמעו ולא הטו את אזנם .. הלו עליהם קהלה והמה

ועתה נשאלה שאלה לפני כל יודעי דת ודין, יושבי על מדין, לדין ולהורות בלב הכתות הנז' — בהיות שתיהם כוונתם לשמים ועושין לשמה, מאיזו משתיהן דרכם ופשרם והוא הטוב והישר בעיני שוכן רומה, והמשכילים יזהירו, הוראת האמת והצדק דבריהם.. יפטירו בשפה ברורה ובנעימה. וגללו את אבן נגף המחלוקת, והשיבו את אבן צדק, על פי הביאור למקומה. ואף כי יודע אני כי אין בפי מלה, ובביתי אין לחם ואין שמלה, ובידם איני רואה כל מאומה, מגדיש ועד קמה, להשיב מפני ... שהם הרהיבוני, סבוני גם סבבוני, לתת לי מהלכי' בין העומדים...

ותחלת כל דבר אומר² שעם היות א"י להם משפט הבכורה, החכמים בסברא ישרה, מציון תצא תורה, וכמאמר תורתנו הקדושה³ כי יפלא ממך דבר למשפט גר', ואף כי ואבדה חכמת חכמיו ותהי האמת נעדרת משפחת נפלה הארץ כל מי שיש לו אור תורה.. הוא יורה וחד מינייהו עדיף ... כדאי' בפ' המדיר⁴ ומ"מ בדין ... עמהם בדבר המשפט ... הימים נהגו מנהגם על להם נוגעים בדבר כמו שטענו .. חסידים הנז' דודאי לא חזי זכותא לכל הבא... איך יאמרו שקר נחלת אבותינו ואנחנו אחריהם עד היום ... ופשיטא שטענתם טענה וראיה מדגרסי בפ"ב דכתובות⁵ א"ר ג' שישבו לקיים את השטר וקרא ערער על א' מהם, עד שלא חתמו מעידין עליו וחותרם משחתמו אין מעידים עליו, ופירש"י וקרא ערער על א' מהם שהוא פסול כו' משחתמו הו' להו' נוגעין בעדות שגנאי הוא להם שישבו עם פסול לדין ע"כ. הרי דמשום זילות' בעלמ' כי [הא (דקיום שטרות) אין הם] כשרים להעיד וכ"ש דיין דבכה"ג פסול לדין וכבר נמי פסק בחלוף מה שנהגו ... לה הוה להו' בו שתוף ... ממנה לנפשיה [ולא] עוד אלא שאם באו להעיד שהדין פסוק כך מגדולים שקדמוהו או שקבלו שכך פשט המנהג לא מקבלי מינייהו מ[פני דהוי נוגעין] בעדותן כדאשכחן בפ' הערל⁶ בעובדא דעמשא דאמר כך מקובלני וכו' דפרכי' ומי מהימן, והא אמר ר' אבא אמר רב כל ת"ח שמורה הלכה ובא אם קודם מעשה אמרה שומעין לו ואם לאו אין שומעין לו וטעמא מפני שהיה נוגע בדבר כדפי' ר"ת⁷, וכ"ש לדון ולהורות מדעתם כל שתובעין בדבר כי להם דבר המשפט.

ולענין דינא ידועה .. יושבי גלגלים גלגולי דעות הפוסקי' עליהם יסבו הליכתן, הן הנה ב' הלכות הערוכות על הדין הלזה אחת היא פ"ב דערכין⁸ אהא דתניא ר"י אומר מגלגלין כו' כשחרב הבית בראשונה כו' ומוצאי שביעית היתה וכו' ושקיל וטרי תלמודא ומוקי לה כו' יהודה דאמר שנת חמשים עולה לכאן ולכאן והדר מוקי לה כרבנן דס"ל ששנת היובל אינה עולה למנין שמטין. שניה לה פ"ק דע"ז⁹ הנז' מאן דלא ידע כמה שני בשבוע קאי כו', ודקדוקי ב' סוגיות אלו עד שבאו לכלל ישוב רבו כמו רבו הלא הם כתובים על ספרי המפרשי' והפוסקים ואם באנו לפרטם ולבארם יקצר המצע, ומה גם עתה אשר כבר האריך

2 כוונת ר"ש יפה בקטע זה היא לומר שלמרות שיש עדיפות לדייני א"י על פני דייני חו"ל הרי שכיום אין מעלה לא"י עפ"י האמור בפ' המדיר, וגם מכיון שדייני א"י נוגעים בעדותם שהרי לא יעזו לשנות מנהג אבותם.

3 דברים פ"ז פ"ח, ובסופו: וקמת ועלית אל המקום...

4 כתובות דף עה ע"א. 5 דף כא ע"ב. 6 יבמות דף עז ע"א.

7 תוס' שם. 8 דף יא ע"ב. 9 דף ט ע"ב.

למעניתו מהר"ר לוי ׳ן חביב בתשובותיו סי' קמ"ט בזכרון דברי המפרשים והפוסקים באר היטב עם תוספת חכמה וטובו אשר הוסיף מחכמתו ומי יבא אחרי המלך. אך ריש מילין אומר שמוסכם לכל הפוסקים אשר .. /היות האמת/ והצדק .. שנות החרבן .. מוצאי /שביעית/ היתה פי' [ה]תחלה שמטה לחזור ומהסבה ההיא .. ת. שנת השמיטה, אכן מחלוק' פירושיהן בפי' ההלכות הנז' יצאו לפוסקים ז"ל שטות שנים שהן ד'. השטה הא' דהלכת' כר' יאודה, והשטה הב' דהלכת' כרבנן.

ובעלי השטה הא' נחלקו לב' מחלקות, הא' האומ' דחרבן בשנת ת"כ לבנינו היה ומאז התחלת מנין השמטה ולעולם מונין ז"ז, וזה דעת ר"י ורשב"ם ונלוו אליו ר"ת ור"ת אע"פ שמתחלפי' בגרסתם לרש"י /ורשב"ם/ ¹⁰ וסוברי' שהחרבן בשנת ת"כ היה, מ"מ התחלת המנין משנת תכ"א על החרבן הנז'. וכתבו התוס' דלשיטת רש"י וסיעתו שנת י"א לאלף הששי התחילה שמיטה לחזור ולדעת ר"י ורשב"ם ור"ת התחילה בשנת י"ב לאלף הששי, ומסכים לזה מ... /הטור/ בח"מ סי' ס"ז, וביוורה דעה סי' של"א ולפי הגירסא האמיתית ¹¹ שלרש"י היתה שמיטה בשנת פ"ז ולר"י היה בשנת פ"ח.

ובעלי השטה הב' גם כן נחלקו לב' מחלקות עם שניהם שוים דשנת תכ"א לבנין בית שני מוצאי שמטה ומהשנה ההיא התחלת שמטה לחזור, בהא קמפלגי, שדעת הא' כי גם אחרי החרבן מונין יובלות לקדש שמטין הילכך אין למנות תמיד ז' ז' בלי הפסק כמו שהוא לדעת הראשונים ... אלא כשתבא שנת החמשים, במספר שמטין אל תבא, ויתחיל למנות משנת נ"א. וזו היתה שטת הרמב"ם שכתב בפ"י מה' שמטה ¹² וז"ל נמצאת למד השנה שחרב בה הבית באחרונה שתחלתה מתשרי שאחר החרבן כשני חדשים שהרי מתשרי הוא המנין לשמטין וליובלות אותה השנה מוצאי שביעית היתה ושנת טו מן היובל הט' היתה, ולפי חשבון זה שנה זו שהיא שנת אלף וק"ז לחרבן שהיא שנת פ"ז ואלף וארבע מאות למנין שטרות שהיא שנת ששה ושלשים ותת"ק וד' אלפים ליצירה היא שנת שמטה והיא שנת כ"א מן היובל ע"כ.

והואיל ואתא לידן אגידה ואדברה שלא ניתא לי מן"ש הרב הלוי [בכונת] הרמב"ם דהחרבן היה בשנת /ת"כ/... אלא דקרו לשנת תכ"א שנת החרבן ופי' מ"ש ששנת החרבן בשניה היתה מוצאי שביעית איננו שוה למ"ש ששנת החרבן [בראשונה היתה מוצאי שביעית כי פירושו] בראשונה היתה מוצאי שביעית [ר"ל] התחילה מתשרי שקודם החרבן ופירושו בשניה, ר"ל ששנת מוצאי שביעית התחילה לתשרי לאחר החרבן ואין זה חלוק כלל כי שנת החרבן תקרא עד מלאכת לו שנה תמימה וכל דבר שיקרה בכל /אותה/ השנה יאמר עליו כי הוא בשנת החרבן. ואם כן גם /בשניה כמו בראשונה נאמר/ ששנת החרבן היתה מוצאי שביעית, ואף שלשון הגמ' הוא חרב הבית וכו' דנראה שבעת החרבן היה מוצאי שביעית, /סובר הרב מכח ההכרח שאזכיר/ לפנים [שכח] זה הלשון כאילו אמר משחרב הבית כו' אותה שנה היתה מוצאי שביעית ע"כ.

10 הקריאה כאן אינה ברורה. לעצם הענין יש בכל המשפט אי בהירות מסוימת וצריך תיקון, כיון שדעת רש"י (במס' ע"ז) היא שהחרבן היה בשנת ת"כ והיא ראשונה לשמיטה. דעת ר"י, ר"ת ורשב"ם שהחרבן היה בשנת תכ"א והיא ראשונה לשמיטה. [אולם רש"י ורשב"ם מסכימים בגירסת ונטפו חד שתא, ובכל הגירסא, ואילו ר"ת ור"ח אין גורסין ונטפי חד שתא, וגם בסימן הבא שם בגמ' גירסתם אחרת מרש"י ורשב"ם].

11 ע"י ב"י יו"ד סי' של"א ובפרישה ודרישה חו"מ סי' סז שדנו בענין זה.

12 ה"ד.

ולענ"ד לא בהיר כי מלבד ... שלשון הברייתא דתני כשחרב הבית אינו מראה לו פנים, ע"ק דכיון דתני בריית' כשחרב הבית וכו' וכן¹³ /בשניה/ משמע דכי הדדי נינהו דכי היכי דשנת החרבן בראשונה פי' שהחרבן עצמו היה באותה שנה ה"נ בשניה. ועוד...¹⁴ לקרוא השנה שמתחלת מתשרי שאחר החרבן /שנת/ החרבן מפני שהיא תוך מלאת לו שנה תמימה, דבטעמא אלו היה מנין שנים מעת לעת היה מקום לומר כן, אבל מאחר שחשבון השנים מר"ה /הרי/ היא נחשבת לעצמה לא תהיה בכלל שנת החרבן כיון שהיא חולקת עצמה מהקודמת לה במנין השנים, דומיא דנודר שנה זו דלא אסיר אלא עד ר"ה כדתנן בנדרים¹⁵, ולא אמרי' שיאסר כל השנה מעת לעת, דכיון דר"ה שנה לעצמה לא תקרא שנת הנדר אלא עד ר"ה, ולא אמרי' דכל שנה מעת לעת היא שנת הנדר ויאסר בכלה, /וה"נ/ כיון דר"ה שנה לעצמה לא תקרא שנת החרבן אלא הראשונה שהחרבן היה בתוכה. ועוד דכל עיקרא דבריית' לומר דמגלגלין חובה ליום חייב¹⁶, ואי מוצאי שביעית בשניה ליתיה ... לראשונה אין כאן דומיא דיום חייב גופיה שהרי החרבן עצמה שהוא החובה לא היה בשנה ההיא מוצאי שביעית בשניהם בדרך אחד, ואם כן לא ראי זה כראי זה דתימא דהוי מגלגלין חובה ליום חייב, ואם ה' בא לגלגל חובה ליום חייב ה"ל לאחר חרבן לשנה האחרת דניהוין חרבן במוצאי שביעית כראשונה, ולכן נ"ל דלהרמב"ם החרבן בשנת תכ"א היה כמו שהיא שטת ר"י ורשב"ם, ומ"ש בלשון הנ"ל שאחר החרבן כב' חדשים אינו דבק למ"ש שתחלתה מתשרי, אלא ענינו לומר שהשנה הזאת אינה נמנית מיום החרבן מעת לעת או מני¹⁷ כמו שאנו מונין מקצת מנינים, אלא היא השנה שתחילתה מתשרי שהשנה הזאת יש לה אחר החרבן כב' חדשים לבד לומר שאע"פ שלא נשאר משנה זו רק ב' חדשים אנו מונין שנת החרבן מהתחלתה והוא י' חדשים מקמי החרבן, לפי שהשנים מנין לשמיט' וליובלו מתשרי¹⁸ ולכן לא תקרא שנת החרבן אלא על זה הדרך. ועל זה הדרך הוה אתי שפיר להרמב"ם הא דמשני בפ"ב דערכין הא מני ר' יהודה היא על מה שהקשה המקשה מכדי בית שני כמה קם וכו' שלא יקשה שהו"ל לתרץ לאוקומי דחרבן בשנת תכ"א הוה כמו שקשה לפרש"י שפי' שהמקשה הקשה ע"ד שהחרבן היה בשנת תכ"א, דכיון דחרבן היה בשנת תכ"א ניחא שגם המקשה /ע"ד/ כן הקשה וכדרך שפי' ר"י ורשב"ם, ומה שהקשה החכם הנז' לדעתם מה לו למקשה לבא דרך עקלתון נ"ל שאינה קושיא כלל כי התלמוד לא רצה להאריך אלא ב... על שנת ת"כ ש.. שהוא [ו'] בשבוע ומינא דשנת החרבן והוא שנת תכ"א היתה שנת שמיטה.

ואחרי שכתבתי זה ראיתי מ"ש הרמב"ם בתשובותיו¹⁹ וז"ל עד שחרב הבית בראשונה ושנה שחרב בה שתחלתה מתשרי שאחר החרבן כי באב חרב היא היתה מוצאי שביעית והיא שנת ל"ו ביובל של שבעה עשר לפי שהחשבון מוציא שמנו בארץ י"ו יובלות שלמים וביובל של י"ז חרב ואם תוסיף על המנין /שמנו/ ז' שנים שכבשו וז' שחלקו נמצא שעשו בארץ י"ז יובלות גמורים ת"כ²⁰ משעת כניסתן לארץ עד בנין הבית (ות"כ) ות"י שעמד הבית הראשון. עוד כתב /הרב/ ז"ל ולפי חשבון זה נמצא הבית בראשונה ובשניה חרב

13 וכן הקשה ה"תומים" חו"מ סי' סז סוף אות ג.

14 כאן כתובות שתיים או שלש אותיות וקשה לקרוא. וצ"ל משהו מעין: היש וכד'.

15 דף ס ע"א. 16 וכן העיר החזו"א, שביעית ג, אות לג.

17 צ"ל: מניסן. 18 משנה ריש ר"ה.

19 מהר" פריימן סי' רל"ד, מהר" בלאו ח"ב סי' שפ"ט עמ' 666.

20 צ"ל: ת"מ.

במוצאי שביעית והיא השנה שתחלתה מתשרי שאחר החרבן. וכל אשר הוא דעת בו לא יוכל לפרש לשונות אלו כמשמעו שעל השנה שאחר החרבן אמר שהיה במוצאי שביעית, שאף שנסבול הדוחק לומר כן בחרבן בית שני, הנה על חרבן הבית הא' אי אפשר לומר כן שמאחר ששנת ל"ו ליובל הי"ז היתה שנת מוצאי שביעית ע"כ היא היא שנת החרבן עצמו שהיא שנת ת"י שאם היא שנת תי"א ע"כ היא שנת ל"ז ליובל הי"ז לפי החשבון שזכר שהיו ת"כ²⁰ שנה משעת כניסתן לארץ עד בנין הבית ות"י שעמד הבית, וגם הרב ר' לוי הנז' הוא מודה דמוצאי שביעית דחרבן ראשון היינו בשנת החרבן גופיה, ואם כן מאי הא דקאמר הכא הרמב"ם ושנה שחרב בה שתחלתה מתשרי שאחר החרבן כו' אלא עכ"ל א' מב' דברים או שט"ס נפל בספרי' וצ"ל שקודם במקום שאחר²¹ וכן בלשונו השני²² דהא אראשונה ושניה הדר, אי נמי שפי' שאחר החרבן, שאחר כן החרבן שכן לשון הכתוב בכמה דוכתי דכתוב אחר שהוא כמו אחר כן, ואחר ילדה בת²³, ואחר נגש יוסף²⁴, ואחר באו משה ואהרן²⁵ וכאלה רבים²⁶. ולפני זה], הלשון הנז' שכתב הרמב"ם שאחר החרבן כב' חדשים שיעורו שאחר כן החרבן כב' חדשים. ומ"מ נתבאר מה שכתבתי דעל שנת החרבן גופיה קאמר הרמב"ם שהיה מוצאי שביעית בשנית והיה שנת תכ"א כדכתי'. ואיך שיהיה אין זה מעלה ומוריד לענין דינא דבין כך ובין כך דעת הרמב"ם דמשנת תכ"א התחלת חשבון שמטה ולעולם אין שנת החורבן עולה למנין השמיטין.

ובדעת הב' שאע"פ שהלכה כרבנן, מ"מ מדחרב הבית בראשונה עד בנין בית שני וכן אחר חרבן בית שני, לא מנו יובלות כלל אלא ז' ז' לשמטה בלי הפסק. ומ"מ /בזמן/ בית שני מנו יובלות לקדש שמטין ולשטה זו לא התחילו למנות בבית שני עד שנת שביעית שבא על זה²⁷ עזרא, /ובכך/ נמצא דשנת תכ"א מוצאי שביעית. וזה כפי מסקנת רב אשי אליבא דרבנן בערכין, וכך הוא מסורת בידי הגאונים כמ"ש הרב שם, ועם היות מסורת רבינו האי גאון ז"ל דאפי' בימי בית שני לא מנו יובלות, כי משחרב הבית בראשונה לא מנו יובלות כלל אלא שמנוהו ז' ז' בלי הפסק, לפ"ז תכ"א לבנין בית שני מוצאי שביעית ואין הפרש לענין מנינו עתה מחרבן בית שני ואילך בין מסורת הגאונים הנז' ובין מסורת רבינו האי.

ולענין דינא אע"פ שבתשובו' לא כתב הרמב"ם רק "וחוששין אנו לדברי הגאון עד שיתברר לנו יפה יפה היאך הם הדברים", הנה בהלכות שמיטה בטל דעתו מפני קבלת הגאונים, שכתב "ושנת השמטה ידועה היא ומפורסמת אצל הגאונים ואנשי ארץ ישראל וכולן לא מנו אלא לשנת חרבן משליכים אותן שבע שבע ולפי חשבון זה תהא שנה זו שהיא שנת ק"ז ואלף לחרבן מוצאי שביעית ועל זה אנו סומכין וכפי חשבון זה אנו מורים לענין מעשרות ושביעית והשמטת כספים שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה ובהן ראוי להתלות". ואע"פ שנראה דלא שני לן לענין החשבון אחרי החרבן כל ימי המשך הגלות, בין שיטת רשב"ם ר"י ור"ת הנ"ל ובין שטת הגאונים הלזו, כיון דלכולהו משנת

21 אבל לפי הגהתו לא יובן היטב מ"ש הרמב"ם: כב' חדשים, ואילו לעיל הסבירו מבלי הגהה אם כי בדוחק קצת.

22 כלומר, בתשובתו. 23 בראשית פ"ל פכ"א.

24 שם פל"ג פ"ז. 25 שמות פ"ה פ"א.

26 ק"ל מה ראה הרב לפרש "אחר" במשמעות של "אחר כן" והלא הביטוי "אחר כן" מורה על סדר בזה אחר זה כגון בויקרא פי"ד פל"ו (ואחר כן יבוא הכהן) ובדברים פכ"א פי"ג (ואחר כן תבוא אליה) [וכן תמצא כי אונקלוס מתרגם תמיד "ואחר" — "ובתר כן"] ויותר היה לו לומר כי "שאחר" אצל הרמב"ם הוא כמו "ואחר".

27 כ"ה בכה"י. ועדיף: שבה "עלה עזרא".

תכ"א התחלת חשבון שמטה ולעולם מונין ז' ז', וצ"ע בדבר²⁸ שהרי מאחר ששנת תתקל"ו לאלף הה' שהיא שנת אלף ק"ז לחרבן היתה מוצאי שביעית לפי מסורת הגאונים, תהיה שנת י"ב לאלף הששי שנת השמטה, שהרי מתתקל"ו²⁹ עד י"ב לאלף הו' ע"ז שנה שלמות והן יוצאין בז' ז'. ולדעת ר"י ור"ת אינו כן, אלא שנת י"ב לאלף הו' ע"ז שנה שלמות והן יוצאין בז' ז'. ולדעת ר"י ור"ת אינו כן, אלא שנת י"ב מוצאי שמטה היתה /כדלע"י/, ונמצא אם כן ששנת ש"ם לאלף הו' שנת השמטה ואלו לפי שטת הגאונים שנת שמ"א היא שנת השמטה. ואפשר דראב"ד³⁰ ס"ל כשטת הרמב"ם הראשונה דאפי' אחר החרבן מנו יובלות כבתחלה, ולפ"ז פעמים תהיה שנת השמטה מסכמת עם מסורת הגאונים הנז' ופעמים תתחלף, מאחר שלא מצינו לו חבר בסברתו פשיטא דליכא למיחש לסברא זו.

האמנה ביתר הדעות צ"ע אל מי מן /קדושים/ נפנה. והנה הרב ר' לוי בתשובתו הרמתה הנ"ל סמכה דעתיה לשטת הגאונים אשר בה סמך הרמב"ם כדלעיל. ונתן בזה ג' טענות הא' לפי שלדעתו אין בין דעת ר"י ורשב"ם ור"ת למסורת הגאונים זו מידי כמו שיתבאר, נמצא דעת רש"י והרא"ש יחידאה לגבי .. אדעתא .. לגבייהו רש"י והרא"ש אלא מעוטא דמעוטא. והב' לפי שדרך הרמב"ם בשטת הסוגיות .. דרך ישר זך ונקי מהק/ושיות והדיוק/ יותר מ/כל.. שאר/ השטות כלפי מה שנשא ונתן כיד פלפולו בסוגיות כנז' והג'.. [קבלת] הרמב"ם ממסורת הגאונים הנז' והא קיי"ל³¹ כל מקום שהלכה רופפת בידך הלך אחר [המנהג].

יען החלי שם³² .. בד הטעם הראשון, כי הטעם הב' משום ישוב הסוגיות /יותר/, זה /הטעם/ לא יספיק לדורות האחרונים להכריע בין הראשונים /מי זה ערב אל לבו לומר/ עיני ולבי /רואות/ חכמה ודעת בישוב הסוגיות ותירוצן הספקות להכריע .. מסיק בדין אשר לא ראו עיני הפוסקי' הראשונים דכיון דאנן³³ כי אצבעת' לבירא לגבי הראשונים אנו צריכין להודות.... אלה או הפוסקים .. מעליו לסבות נראו בעיניהם ידעון דאינהו לא שוו לפסוק הלכה כהני טעמי אין מקום להכריע מהני לטעמי, ולכן אין לנו להכריע בין הראשונים אלא על רבוי דעות, וכמ"ש בהקדמת בית יוסף³⁴. ואע"פ שהרב ר' לוי גאה גאה למעלה מדורנו זה ונתפרסם מאד בחכמה ברורה, מ"מ לגבי הראשונים אין לבא עד שע"ה מטעם סברא וישוב הלכה, /ומה גם/ שלא יספיק טעם זה, /אלא/ לגבי שטת רש"י והרא"ש אבל לגבי שטת ר"י ורשב"ם מכיון דגם הם אינן מונין יובלות אחר החרבן, אין הפרש שיהיה הפסק כר' יהודה, דלעולם שנת היובלות ממנין השמטין, או ש/יהיה/ הפסק כרבנן מאחר דגם לרבנן אחר החרבן /אין שנת/ [היובל עולה מהמנין] ... הוא ... הפרש בדין בין שטת רשב"ם ור"י ובין מסורת הגאונים לא מענין הפרש הזה מפני היות הדין כר' יהודה או כרבנן אלא מסבה אחרת ... כן אין הכרע כהרמב"ם בענין זה מפני שהסוגיא

28 על ענין זה העיר כבר הרלב"ח בתשובתו הנזכרת לעיל בד"ה הנצר הא' (דפ' לבוב וצלומיו דף קד ע"ב) וקצת תימה דלא הזכירה, אבל לקמן תזור לכך ומזכיר את הרלב"ח. וע"ע בדרישה חו"מ סי' סז שאף הוא עמד בזה.

29 צ"ל מתתקל"ה, כיון שהיא שנת שמיטה [אין צורך בהגהה זו, ודבריו על מוצאי שמיטה].

30 ה' שמיטה ויובל פ"י ה"ח. גם הרלב"ח בתשובתו הנ"ל סבור כן בדברי הראב"ד ודחאם מהלכה ע"ש.

31 ירושלמי מע"ש פ"ה ה"ב, וכעין זה ברכות מה ע"א ועוד.

32 כוונתו שיש לדון רק בטעם הראשון וכדלקמן.

33 ערוכין גג ע"א: "אמר רבא ואנן כי אצבעתא בקירא לסברא א"ר אשי אנן כי אצבעתא בבירא לשכחה" ולפ"ז עדיף להגיה כאן: בקירא.

34 לטור או"ח.

מתיישבת טפי על פי שטתו ... אומר אפי' אודה ... שלדעת הרמב"ם החרבן בשנת ת"כ ומנין השמיטין משנת תכ"א דלדעתי כבר ביארתי למעלה שגם דעת הרמב"ם שהחרבן בשנת תכ"א .. התחלתה.. וגם הטעם הג'.. הסתירה אלו.. דרשב"ם ור"ת וכל הנז' ³⁵ חולקי' על מה ש... עליו הרמב"ם דמכיון שהמה ראו דברי הרמב"ם ו.. ונטו מעל הדרך ההיא כל דלא חייש ל..... שטתם או שדחו קבלת הרמב"ם מפני שנראה להם כי הסוגיות סותרות לקבלה ההיא, וכיון דדעת רבים שאין לסמוך על הקבלה ההיא אנן נמי לא חיישי'. ועוד שרבינו ירוחם בס' מישרים נתיב ז' כתב שדעת הגאונים כדעת התוס' ³⁶. גם סמ"ג במצות ק"ן כתב דלדעת רשב"ם ור"ח השמטה בשנת ד' לאלף הששי ובסדר רבנן סבוראי היא בשנת חמש ורוב הגאונים חולקי' עליו. ואם כן מי יחוש למ"ש הרמב"ם ממסורת הגאונים /אם זה חולק/ לדעת התוספ' והגאונים ³⁷ או ... סוברים כמותם /אלא/ אם נאמר שלא היתה קבלת הרמב"ם על שנת השמטה איזו היא אלא /על ש/אין למנות יובלות אחר החרבן .. הרב ר' לוי ופסיק שאפשר לומר כן ושכן הדין.. וסמ"ג.

האמנה הטענה הא' בהיות שטת ר"י ור"ת מסכמת למסורת הגאונים /שכתב/ הרמב"ם היא טענה חזקה לפסוק כר"י ור"ת, ואמנם היות שטת ר"י ור"ת מסכמת עם מסורת הגאונים נ' מחוייב מאחר שלדעת כלם שנת תכ"א לבית שני מוצאי שביעית /ואם אנו מונין/ בלי הפסק יובלות כדלע'. שנת י"ב לאלף הששי מוצאי שביעית לדעת ר"י ור"ת, ואילו לפי מסורת הגאונים הנז' היתה שנת השמטה כדכתי' לעיל וכן לשטת ר"י ור"ת שנת פ"ח שנת שמטה.. ואילו לפי מסורת הגאונים הנז' היתה שנת השמטה כדכתי' לעיל וכן לשטת ר"י ור"ת שנת פ"ח שנת שמטה.. ואילו לפי מסורת הגאונים שנת פ"ט היא שנת השמטה, צריך לדעת מאין נמשך זה ההפרש ביניהם. והנה זה רבינו לוי בתשובה הנז' הסכים חשבון ב' השטות הנז' ע"י מ.. שמה שנתבאר במס' ע"ז ששנת ת"כ לבנין הבית היתה שנת ג' אלפים תת[כ"ח] לעולם [ומנין חשבונות] אחרים שנתבארו שם כגון יציאת מצרים ובנין בית ראשון וחרבנו ובנין בית שני הכל מיוסד על חשבון בני מזרח שמתחילי' /חשבונם/ ממולד ויד"ם [שהוא] על חשבון סדר עולם ולא על חשבון [בני מערב] שח[שבון] למולד בהר"ד והוא קודם [שנה] א' למולד ויד"ם וחשבו החשבון הזה [מבהר"ד] כדי להכניס בחשבון השנים [ה] הימים שיש[ן] מעת התחלת בריאת העולם ועד מולד וי"ד'ם' למ"ד בתשרי נברא העולם ³⁸ או להכניס החשבון ששה חדשים אשר מניסן עד [למולד] ויד"ם למ"ד בניסן נברא העולם ³⁹ ואחרי שנתבארה לו הקדמה זו /כתב/ [ש]אונ[ות] החשבון שחשבנו ששנת השמטה לדעת רש"י ור"י [הן פ"ז ופ"ח הוא] על פי מה שאמרו [ששנת] ת"כ לבנין הבית היתה שנת ג' אלפי' תתכ"ח הוא לחשבון מולד בהר"ד. והאמת אינו כן אבל הוא לחשבון מולד ויד"ם, אןם כן עולה[ן] ששנות השמיטה הם פ"ח ופ"ט ואןם כן [מ]סכים[ן] חשבון ר"י לדעת הרמב"ם שכן לדעתו שנת השמיטה היא שנת פ"ט, ומזה הוליד ששנת רס"ד בזמנו היתה שנת השמטה לדעת הרמב"ם ור"י ועז"ה ⁴⁰ נהגו בצפת תוב"ב לשמט בשנת רע"א ורע"ח כו' וכן שנה זו היא שנת השמ"א היא שנת השמטה להרמב"ם ור"י על פי הדברים הנ"ל.

35 [כוונתו על הראשונים שהביאו שיטת ר"ת ורשב"ם, דר"ת ורשב"ם לא ראו דברי הרמב"ם].

36 [רבינו ירוחם שם דן להכריע כדעת התוס' נגד רש"י והרא"ש, ואינו דן כלל לאפוקי משיטת הרמב"ם שלפי רלב"ח היא כדעת תוס'].

37 נ' שכוונתו כאן לומר שהלא גם ר' ירוחם הזכיר גאונים והם חולקים על מסורת הגאונים שהזכיר הרמב"ם.

38 ר"ה י ע"ב. 39 שם יא ע"א.

40 כלומר, ועל זה החשבון (הדרך וכד').

ואני הצעיר לא נתקרה דעתי בדברים האלה לפי שאף שנודה לו שהחשבון הנז' במס' ע"ז הן מ'יוסד' על מולד ויד"ם, עדיין צריכין אנו למודעי, שניש' דברים אשר לא ביאר לנו הרב הלוי באר היטב ... אם חשבונות [הני] השנים אשר הזכירו האחרונים כגון מ"ש התוס' ב"א לאלף הששי מוצאי שמטה לרש"י, ולר"י היא שנת י"ב, וכן מ"ש הרא"ש דלר"ח שנת ע"ד היתה שמטה. וכן מ"ש הטור דשנת פ"ז היתה שמטה לרש"י ושנת פ"ח לר"י, וכן מ"ש רבנו ירוחם דשנת צ"ד שמטה לרש"י ושנת צ"ה לר"י וכן מ"ש בכמה פוסקי' הולכים על פי החשבון /חשבון/ זה הוא לחשבון בהר"ד או לחשבון וי"ד'ם' והדבר שצריך ביאור הוא מנינו זה שאנו מונים /לו/ בזמננו ... שאנו מונים השמ"א לבריאת עולם ... אם מונין שהוא חשבון ויד"ם או.. שהוא [לחשבון בהר"ד] לדברי הרב [הלוי] צ"ל שכל החשבונות שהזכירו האחרונים הנז' הם לחשבון ויד"ם, שהם לחשבון בהר"ד [שנה אחר] א... שלפי האמת החשבונות ההם --- לחשבון ויד"ם, וגם לדבריו צ"ל שאנו מתחילין בזמננו ב... /השמ"א/ דשנה זו הוא למנין בהר"ד /אבל/ למנין ויד"ם אינה אלא שנת הש"מ דאל"כ יצא משפטו מ[עוקל], /ובא נבא לחקור/ ב' עניני' הא' ... שאין לתלות טעות בכל הרבנים הנז' אע"פ ... לומר ... כתב ... סמ"ג אחר הכר.. רוב הפוסקים.. ולא דקדקו בזה א... לומר שחשבונם מ... ואמר שחשבונות התלמוד הנז'.. [מיוסדים על מולד ויד"ם לפי שבאר החכם הנז' כן כל החשבונות האחרונים הנז' מ'יוסדין] על .. אפשר לומר שהם מיוסדים על בהר"ד מאחר שחשבונות התלמוד אם כן משנת פ"ח עצמה היא שנת פ"ט ליצירה .. ממולד בהר"ד ונמצא דהר"י וסיעתו עולים בקנה א' עם הרמב"ם הגאונים כשטת התוס' דהיינו ר"ת ור"י ואם כן יש לנו להחמיר .. להרמב"ם הגאונים גם לפי זה היה ניחא מ"ש סמ"ג דרוב הגאונים חולקי' ... רבנן חדתא שזה שמיטה משנת חמש לאלף הו' מסורת הגאונים הוא בשנת ארבע כמו שהוא לשטת ר"ת... סמ"ג... הביא דברי הרמב"ם ממסורת הגאונים כתב וז"ל ולפי זה החשבון [היה בשנת ד' לפרט מאלף הו']⁴¹ שמטה בין לפי ר"ש בין לפי ר"ח, ואע"פ שהרב הוקשה ל... עשה הפך הח... הרי אם נחשוב לדעת הרמב"ם נמצא בשנת חמש היא שמיטה, ולזה נדחק לומר שלא הביא ראיה סמ"ג מהרמב"ם אלא ל[א] למנות יובלות אחר החרבן, אבל בשנת השמטה מניח רשב"ם ור"ח חולקי' על הרמב"ם, והוצרך לומר ש[מ"ש] דרוב הגאונים חולקי' על רבנן סבוראי אינו רוב מנין ובנין דרבינו סעדיא ורבינו האיי גאון אין דעתם [כן] [ולא הנינו צריכים לזה דאיפשר לומר ... [בהסמ"ג?] ששנת ד' ל[פרט] [ש]מטה הוא גם לשיטת הרמב"ם שהוא סברת הגאונים /גם מ"ש/ דשנת ד' דקאמר היא שנת ד' לחשבון מולד ויד"ם [שהיא] שנת ה' [למולד בהר"ד] דשנת פ"ח שהזכירו הטור שנת ע"ד שהזכיר הרא"ש ... חשב העולם משנברא אדם דמשתעי זה ... שנה חסירה ... מונין ליצירה ובכך מ... החשבון ... מ"ש הרמב"ם.. תתקל"ו ליצירה.. של שנה האחרת ובכך ניחא מ"ש דרוב הגאונים חולקי' על סדר רבנן סבוראי והם רוב בנין ורוב מנין. ורבינו סעדיא ורבינו האיי בראשם דשנת ה' שאמרו רבנן סבוראי הינו שנת ה' למולד ויד"ם דהו להו שנת נ"ו⁴² ליצירה וזה ודאי שלא כדעת הגאונים⁴³.

ולענין הב' שאמרנו לחקור והוא אם חשבוננו זה שאנו מונין היום השמ"א הוא למנין בהר"ד כדרך המוסיפי' מולד תוהו או אם הוא למולד ויד"ם. הנה הנראה שהוא ע"י מנין

41 השלמתי לפי הסמ"ג. 42 צ"ל: ה"א ו'.

43 הדברים בקטע האחרון אינם ברורים די הצורך. שמא רצה ליישב את הסמ"ג כפי שיישבו הדרישה חו"מ סי' סז.

בהר"ד לפי שהמנין הזה מפורסם בין בעלי המולדות. וכן נראה מהרמב"ם בה' קידוש החדש⁴⁴ שמנינו מבהר"ד וכן כתב בעל המאור בפ"ק דע"ז שעכשיו עשינו החשבון מתשרי של תוהו. וכן כתבו התוס' בפ"א דר"ה בדף ח'⁴⁵ שעכשיו נהגו העולם למנות מתשרי של תוהו שנות העולם דיום א' בשנה חשוב שנה.

וראיה⁴⁶ גדולה מזו, ממה שאנו מונין שנה שניה למחזור רפ"ב וסדר מתזורינו מיוסד על חשבון בהר"ד, שהרי אנו מעבריי בסדר גו"ח א"ד ז"ט דאילו המונין למולד ויד"ם הם מעברין על סדר בהז"י גו"ח, ואילו היתה שנת השמ"א כן למנין מולד ויד"ם היה השמ"ב למנין בהר"ד והיתה שלישית למחזור רפ"ב לפי סדר מתזורים. ועוד ראיה שהרי הסמ"ג שתחילת מנינו מבהר"ד כמ"ש בעשין מ"ז כתב שם שתחלת אלף ששי שנה רביעית למחזור רס"ד וכשנמנה מאז עד שנת השמ"א שהיא שניה למחזור רפ"ב תמצא ש"ם שנים ועם השנה הראשונה של האלף הששי הוו להו שמ"א נמצא אם כן חשבוננו השמ"א הולך על מנין בהר"ד. ועוד ראיה מופתית שהרי כתבו בעלי החשבונות ומכללם הסמ"ג שם שאם תוסיף ד"ח תתע"ו על מולד שנה יצא לך מולד השנה האחרת. ואם תוסיף ב"ו תקצ"ה יצא לך מולד המחזור האחר וראה ועשה כתבניתם על מולד בהר"ד של שנת [התהו] ויצא לך⁴⁷ מולד שנת השמ"א ומכיון דהשמ"א היא למולד בהר"ד נמצאת שנת הש"מ למולד ויד"ם, ולפ"ז תהיה שנת שמיטה בין לדעת הרמב"ם בין לדעת ר"י ור"ת וסיעתם אשר הסכמנו דעתם עם דעת הרמב"ם לעיל.

האמנם ענין זה קשה מכמה צדדים. הא' שהוא חוץ מהדעת שהמנין שמנו כל הנ"ל הוא למולד ויד"ם ושוב נתפשט המנין סתם למולד בהר"ד, והוא דבר תימא שיהיו מונין תחלה סתם העולם למנין א' סתם מאחר שכל הפוסקי' הנז' מנו למנין ההוא ושוב הסכימו סתם העולם למנות למנין אחר ומי הוא זה אשר חדש זה והסכימו עמו כל הדעות. והב' שהרי הטור כתב בהלכות ר"ח⁴⁸ ששנת ה' אלפים וק' היא שנה שמינית למחזור רס"ט ומאז עד שנת השמ"א שהיא שניה למחזור רפ"ב⁴⁹ יש רמ"א שנה נמצא שחשבון הטור ג"כ שנתו שנת השמ"א ומאחר שמנה הטור⁵⁰ למנין ויד"ם הא'⁵¹ לפי מה שהוכח לעיל לא היה ראוי שתהיה שנה זו רק שנת ש"מ מאחר שמנין השמ"א היא ליצירה שהיא קודמת שנה אחת למולד אדם. והג' שאם שנת השמ"א זו היא למנין בהר"ד כמנין הרמב"ם תהיה שנת אלף תקי"ב לחרבן לפי מ"ש הרב ששנת תתקל"ו אלף ק"ז לחרבן וכן צ"ל אם אנו אומרים ששנת השמ"א היא שנת שמיטה שהוא אלף תקי"ב נראי' ... ועינינו הרואות כמה מבעלי החשבונות כגון תקון יששכר⁵², וביחוד המסדרי החלילות⁵³ מדי שנה בשנה שלפי חשבונם שנת השמ"א מנאה מאלף תקי"ב⁵⁴ לחרבן וכן מפורסם במנין שמונין בארץ ישראל בכל לילי תשעה באב⁵⁵. ואין לומר שמונין גם השנה שחרב בו הבית, שהיא שנת תכ"א למנין

44 פ"ו הי"ג. 45 ע"א סד"ה לתקופות.

46 בראיה זו מסתמך הרב על המסורת הקובעת את מספר השנה במחזור בו אנו נמצאים ומבלי שנדע כלל את המנין לשנים.

47 ומולד זה ידוע היה לכל. וכך יוכלו לאשר את דבריו. 48 אר"ח סי' תכ"ז, תכ"ח.

49 צ"ל: רפ"ב. 50 כוונתו למ"ש הטור בשנת שמיטה.

51 ג' דצ"ל: הא (ללא סימן הקיצור). 52 לר' יששכר בן סוסאן, קושטא שכ"ד.

53 היינו המקוננים. 54 צ"ל: תקי"ג.

55 מנהג זה מוזכר בכמה ספרים. ראה "מנהגי ארץ ישראל", יעקב גליס, ירושלים תשכ"ח, עמ' קנט סי' טו שציין להם.

הר"ם לשמיטו שאינו אלא משנת תכ"א שאחריה, שכבר הוכחתי לעיל מלשון הר"ם בתשובה שבשנת תכ"א היה החרבן, ואפי' את"ל כן, להר"ח ונל[שאר הפוסקים שכתבו בהדיא שהחרבן היה בשנת תכ"א ונש[ת"כ שנה היה בבנינו מאי איכא למימר, ולפי זה יראה ששנת השמ"א היא השמ"א למולד אדם דהיינו השמ"ב למונין מבהר"ד ולפי זה לא היתה השמטה אלא אשתקד בשנת הש"מ. וכיון דכן נראה שקיום ב' היסודות אשר יסד הרב הלוי והן הא' הסכמת דעת הרמב"ם במסורת הגאונים עם רשב"ם ר"י ור"ת וסיעתם, והב' ששנת הרס"ד היתה שנת שמטה אשר לפי זה ימשך ששנתנו שנת השמ"א היא שנת שמיטה, הוא תפיסת החבל בתרין סטריין, ולכן אנו חייבי' לנטות מעליו בחדא מינייהו, או שנאמר שמנין הרס"ד והנמשך אחריו אשר מונין עכשיו סתמא דאינשי הוא על חשבון שנת מולד אדם, אבל למונין בהר"ד כמנין הרמב"ם שנת הרס"ד היתה שנת הרס"ה ושנת השמ"א שנת [שמ"ב] וכן עז"ה⁵⁶ ... אם כן ששנת הרס"ג וכן שנת הש"ם שנות שמטה לכ"ע, אלא שדרך זה קשה שנמצא מנהגן של אנשי גליל תוב"ב דלא כמאן וכן מנין מחזורינו המונין שנת השמ"א שניה למחזור דלא כמאן. וכ"ש שהביא⁵⁷ לדרוש את המופת ע"י תוספת שא[רית] השנה והמחזורי' יכחיש זה כדלעיל, ועל כן הנכון לומר שהיסוד הראשון אשר יסד להסכים בין דעת הרמב"ם ודעת כל הנ"ל סתר כמסתיר פנים ממני.

ונאמר שאם היותם שוים בשרש תחלת חשבון שמטה דהיינו משנת תכ"א לבנין בית שני כדלעיל נמשך המחלוקת ביניהם על א' מב' פנים, או שלהיות דעת הרמב"ם דהלכתא כר"א דבתשרי נברא העולם. וס"ל נמי להרמב"ם כבני [מערב] המונין משנת בהר"ד הקודמת לשנת מולד אדם ס"ל שהמנין שהיו מונין בזמנו כלל העולם דהיינו ד"מ⁵⁸ שנת תתקל"ו היה נמנה למנין בהר"ד ונמצא אם כן שאינו אלא תתקל"ה למולד אדם. אמנם החשבונות הנז' בגמ' שהם בנויים על חשבון מני אדם הא' והבאים⁵⁹ אחריו הם מתחיל' ממולד אדם כי אין טעם להתחיל בהם משנת תהו כמ"ש הרב ר' לוי שם⁶⁰. ואם כן נמצא שמשנת תכ"א לבנין הבית עד השנה הנז' ליכא אלא אלף ק"ז שנה מאחר ששנה זו תתקל"ה למולד אדם, ולכן תהיה מוצאי שביעית. אמנם דעת הרבני' הנז' כר"י דבניסן נברא העולם והם מונין ממולד בהר"ד לפי שבה נולד אדם בניסן ומשנה זו מתחיל סדר עולם מכיון דאדם הא' היה כה כו' חדשים אע"פ שקודמת לשנת מולד ויד"ם שנה אחת וכמו שהיא דעת סמ"ג כדלעיל. ובכן כל החשבונות הנז' אותן הנז' בגמ' הן הנוהגין בעולם לדיריהו מתחיל' משנת בהר"ד זו ולכן כשמצא המנין שהיו מונין בזמן מנאוהו סתם לשונות⁶¹ אדם ולא יעדרו ממנו דבר משום שנת תהו כמו שעשה הרמב"ם, וכשבא לפניהם בד"מ⁶² שנת תתקל"ו יאמרו שכך הוא החשבון לשנות אדם ונמצא שמשנת תכ"א לבין בית שני היו אלף וק"ח שנה לחרבן ולכן תהיה שנה זו לדעתם שניה לשמטה. א"נ שעם היותם מודים דהלכתא כר"א דבתשרי נברא העולם משום דס"ל למנות משנת תהו הקודמת למולד ויד"ם וסתם המנינים הנהוגים בעולם הם על המנין הזה ס"ל שגם חשבונות התלמוד

56 ראה לעיל הערה 40. 57 צ"ל: שהבא.

58 דרך משל. 59 כלומר — החשבונות.

60 [כדברי מהרלב"ח מבואר גם בבעה"מ ע"ז ט: שלפי מנין בהר"ד חרב הבית בשנת תת"ל, ונמצאת שנת ד' תת"ק שמיטה, וזה מתאים למנין רמב"ם, ע"ש בכתוב שם לראב"ד, הובאו דבריו בבעל התרומות שער מ"ה, שכ' שלא שמענו שיהיה מחלוקת בשנות השמיטה בין המונים לוי"ד ובין המונים לבהר"ד ולכן פירש גירסת הגמ' באופן אחר, ומשמע שבעיקר החשבון הוא מסכים לבעל המאור, אלא דס"ל דגם בזה"ז מונים יוכלות ע"ש].

61 צ"ל: לשנות. וראה הערה 80. 62 בדרך משל.

מיוסדים על דרך זה. ואע"פ שלמנין סדר עולם אין טעם להתחיל אלא מויד"ם שהוא מולד אדם, ס"ל שמאחר שראוי למנות שנה במנין השנים מבהר"ד כדי להכניס אותן הימים שקדמה היצירה לאדם מאחר דיום א' בשנה חשוב שנה וכדברי התוס' שכתבתי לעיל. גם לשני סדר עולם ראוי למנותה, וזה אם מפני שגם (מה) מהקודם לויד"ם נמצא ענין אדם הא' והיינו שבשעה ראשונה מהיום הוצבר עפרו שניה נעשה גולם כדאי' בפ' א' דיני ממונות⁶³ או כדי להזכיר חשבון שלם לא יקפיד הכתוב על חסרון הא' ולכן יכניס גם שנת תהו בכלל שנותיו כשכתב שני חייו. ואין לתמוה על זה דאורחיה דקרא בכה"ג שלא להקפיד וכמ"ש הראב"ע⁶⁴ שזה טעם כל הנפש⁶⁵ הבאה ליעקב מצרימה שבעים אע"פ שלא מצינו רק ס"ט כדנ"ל שלא נצטרך לשאר התירוצי' שאמרו חז"ל⁶⁶, והנה הרמב"ן ז"ל בהשגותיו על מנין המצות בעיקר הא'⁶⁷ כתב דאורחיה דקרא שלא לחוש להוציא דבר א' מן הכלל וידברו על הרוב והביא ראיה ממ"ש אלה בני יעקב אשר יולד לו בפדן ארם אע"פ שבנימין הנז' שם לא נולד שם וכן מכמה דוכתי יעויין שם. ואם כן אפי' לא היה מקום לשנת התהו לא ירחק שימנה הכתוב שנה יתירה לשנות אדם כדי להזכיר מנין שלם, כ"ש השתא דאיכא שנת מולד תהו שהיא נמנית לשני היצירה שיש מקום למנותה בסדר עולם. ומכיון דחשבונות התלמוד מיוסדי' על מנין בהר"ד כמנינו עכשיו הנה לא נחסר מהמנין שנה א' וכמו שעשה הרמב"ם ותהיה שנת תתקל"ו שנת אלף ק"ח לחרבן וכן עולה לדברי בעל העיטור שאכתוב בסמוך ותהיה שניה לשמטה כדפי' ויהיו כל החשבונות הנ"ל דהיינו מ"ש דפ"ז ופ"ח שמטה לרש"י ור"י וכן כל החשבונות הנז' כיוצא בהם כמשמען דהיינו למנין בהר"ד, וכן מ"ש סמ"ג דשנת ד' לפרט האלף הו' שמיטה צ"ל דהיינו ד' ממש למנין בהר"ד ולא קאי אליבא דהרמב"ם אלא לר"ח ורשב"ם. ושטת רבנן סבוראי שאמ' בשנת חמש היא שטת הרמב"ם ושרוב הגאונים חולקים עליו וכדרך שפי' הרב ר' לוי דברי סמ"ג כדלע'.

ואחר הדברים והאמת האלה אומר כי הבא להורות הלכה למעשה כשטת הרמב"ם מפני מסורת הגאונים ולא יחוש לדעת החולקים פשיטא שאין דבריהם נשמעין, שאף שרש"י וסיעתו הנם מעטים, מ"מ להעומדים בשטת התוספ' רבים ונכבדים הלא המה ר"ח רשב"ם ר"ת ר"י סמ"ג בעל התרומות⁶⁸, גם בעל העיטור שכתב באות פרוזבול ששנת תתקמ"ב⁶⁹ לבריאת עולם שהיא שנת אלף וקי"ד לחרבן הבית היא שנה ראשונה של שמיטה. וכ"ש מאחר שהגאונים ס"ל כשטה הנז' כמ"ש רבנו ירוחם כדלעיל ואף שלא יהיו כל הגאונים /כיון/ דרבנו סעדיא גאון ורב האי דס"ל שאין מונין למנין בהר"ד כדלעיל, מ"מ רוב הגאונים מ[ו]רים] כשטת הנז' כמ"ש סמ"ג, ומה שכתב הרב ר' לוי שאין זה רוב בנין ורוב מנין מכיון דהני תרי אריותא לא ס"ל הכי לא ידעתי למה, שאף /שגדולים ועצומים/ ב' גאוני' אלו, לא נוכל להתעלם כי נמצאו גאונים אחרים רבים ועצומים כמוהם או גדולים מהם כהרי ה' דורות היו בהם גאונים גדולים /ועצומים/ ושני המאורות הנז' לא היו אלא /דהנם ה"ה/⁷⁰, וגם ברור⁷¹ ההוא היו מהגאונים אחרים כמו רב הילאי [גאון] ורב כהן צדק ורב שר שלום ורב

63 סנהדרין לח ע"ב. 64 בראשית פמ"ו פכ"ז וע"ש בראב"ע שדחה זאת.

65 בפסוק: לבית יעקב הבאה. 66 בראשית רבה שם. 67 בריש העיקר.

68 שער מ"ה, חלק א, אות כ"ג. [בדברי ס' התרומות צע"ג שהביא מד' רמב"ם ששנת ד'תתקל"ה היא מוצאי שמיטה, וברמב"ם מפורש ד'תתקל"ו, מקודם הביא דברי רז"ה וראב"ד בס' כתוב שם, וצ"ב רב בכוונתו].

69 במהד' רמא"י דף עז ע"ג הנוסח: תתקמ"ט, והיא היא. הנוסח כאן בהמשך (אלף קי"ד) מתאים להגהת רמא"י שם. [ראה הערה בנספח].

70 הקריאה אינה ודאית — וגם המובן אינו ברור. 71 צ"ל: ברור.

נטרונאי ורב עמרם ורב נחשון ורב צמח וזולתם כאשר כתוב בספרי הקבלה, ומכיון דאית לן חבל נביאים נגד שטת הרמב"ם⁷² מי יאמר זכיתי להרמב"ם בדיני מפני המסורת או המנהג, מכיון דכל הרבנים הנז' לא חששו, ואע"פ שבאו אחריו ושמ/רו דברו/, וכ"ש רבנו ירוחם שהוא אחרון והביא סעד לשטת ר"י מדברי הגאונים נראה⁷³ דס"ל כותיה, ובעל כתר תורה⁷⁴ אחז בשטת ... ואפי' המנהג הנהוג לעשות בזה כשטת הרמב"ם נראה שאינו קבוע שהרי כתב הסמ"ק בסי' ר'⁷⁵... שמטה לבני א"י היתה שנת ל"ח לפרט לפרש"י ולפר"ת שנת ל"ט לפ"ק⁷⁶. ואם נבא בטענה מפני שהרמב"ם דייק טפי שראה שחשבון סדר עולם מיוסדת על ויד"ם ולא על בהר"ד, והרבנים הנז' לא שתו לבם לזאת וחשבו שגם חשבון סדר עולם על מנין בהר"ד, ולכן אליו תשמעון וכמו שנראה שרמז לזה ש/ם/ הרב ר' לוי, חלילה לנו לחשוב כזאת על עשה אלה והמה חכמים מחוכמי ד/נשוניהו/ טועין בשקול דעתם, אבל יש לשית לבנו לדעתם ולומר שיפה דנו יפה זיכו לשנת [תהו] להביאה במנין סדר עולם אף שלא נראה טעם נכון לפי סברתינו, וכ"ש לאחר שאיפשר דס"ל בניסן נברא העולם וכשטת סמ"ג שלפי זה אין ראיה מכרעת שחשבונות ס"ע מיוסדים על ויד"ם כמו שהוכיח בזה הרב ר' לוי שם נימא דהכי ס"ל /ולא נשוניהו/ טועין, ואם נבקש להעמיד... להסכים בין דעות הרבנים הנז' ובין דעת הרמב"ם /כשנאמר שהמנין/ שהזכירו כגון /פ"ז/ פ"ח לר"י שהזכיר הטור ושנת צ"ה שהזכיר רבנו ירוחם וכו' הן למנין ויד"ם ולא למנין בהר"ד ובכך שנת פ"ח וצ"ה דר"י והיא⁷⁷ עצמה שנת פ"ט וצ"ו דהרמב"ם ירבו המכשולות ש.. ממנו ... הפך המנין המפורסם בינינו ובמנין המתזורי' שהכל למנין בהר"ד ועוד דברי הטור שמנינו למנין בהר"ד בהכרח כדלעיל יכחישו זה, ואין צ"ל סמ"ג שבפי' כתב שמנינו מבהר"ד, גם בעל העטור שכתב ששנת תתקמ"ב אלף י"ד לחרבן שנה ראשונה של שמטה ע"כ תתקמ"ב לבהר"ד קאמר מכיון דהיו לו אלף י"ד לחרבן, דאילו למנין ויד"ם ליכא אלא אלף י"ג⁷⁸

72 [צ"ב, דלא מצינו בגאונים אלו או אחרים שיחלקו על רב האי גאון ורס"ג, במש"כ שמנין הגמ' לוי"ד ומנין שלנו לבהר"ד, ואדרבה כתשובתם שבס' העבור כ' שאין שום הבדל בחשבון השנים, אלא שמה שאנו מונים ד"א תרפ"ז הרי המונין לוי"ד מונין אותה בתרפ"ו, גם סדר דרבנן סבוראי שהובא בספר התרומה ע"ז קל"ד ובתוס' ר' אלחנן שם מבואר ששנת ד' תתקס"ה היתה שמיטה וזה מתאים לחשבון רמב"ם, וכ' הראשונים הנ"ל שר"ת הכריע כשיטה זו ולכ"ע תתקמ"ב ותתקס"ג היו שנות השמיטה. גם בספר כפתור ופרח פנ"א שלדינא מסכימים ר"ת ורוב הראשונים לחשבון רמב"ם ושכן צריך לנהוג לדינא].

73 בגליון נוסף: גם כן.

74 לר' דוד ויטל, קושטא, רצ"ו, מצוה קי"ד, ומאחר שהספר נדיר ביותר אעתיק הקטע השייך לענינו: "נמצא לפי חשבון זה [הרמב"ם] ששנתנו זאת שהיא שנת חמשת אלפים ומאתים ותשעים וחמש לבריאת עולם היא שנה רביעית לשמיטה ולדעת רש"י היא שלישית לשמיטה ולדעת ר' תם לאחד מפירושו שתופס עיקר היא חמישית לשמיטה. ואחרי אשר ראינו שהסכימו שלמי' וכן רבי' בחשבון הרב [=הרמב"ם] שתפס החשבון הממוצע ראוי למנות בו שהאמצעי משובח". הרברים הללו קשים ששיטת ר"ת העיקרית בע"ז ט ע"ב תד"ה האי [כנגד שיטתו הראשונה ב"ספר הישר" חלק החירושים, מהר' שלזינגר, סי' תר"צ] תואמת את שיטת הרמב"ם לפי הגאונים. ועוד קשה שהרי שנת הרצ"ה היא שלישית לשמיטה לשיטת הגאונים. [בתוס' ר' אלחנן מס' ע"ז ט: כ' שמסקנת ר"ת שנת תתקמ"ב שמיטה, ובסה"ת ג"כ תתקס"ג שמיטה לר"ת וגם בספר הישר מסקנת ר"ת ששנת ד'תתק"ז שמיטה, א"כ מסקנת ר"ת כרמב"ם].

75 לפנינו: רנ"ט.

76 צ"ל: לפ"ק. [וכ"כ מרדכי גיטין, ושם משמע דרבנן סבוראי ס"ל שיטה שלישית, עי' תומים ס"ז].

77 צ"ל: היא.

78 [אינו מובן דשפיר י"ל כמהרלב"ח שהעיתור ג"כ נקט מנינו לוי"ד ושפיר עולה תתקמ"ב אלף קי"ד לחורבן שהיה תתכ"ח לוי"ד].

וחולק אם כן בהכרח על הרמב"ם, דאילו להרמב"ם שנת תתקמ"ב אלף י"ג לחרבן והיא שנת שמטה. וכן כל המונים שנת השמ"א אלף תקי"ג לחרבן חולקי' בהכרח על הרמב"ם ומונין סדר עולם למנין בהר"ד כדכתי' לעיל.

וממה שיסתום פי המגמגם ... א' קטן ... וגם הוא חכם ... בתקופות ומולדות מצאנוהו שגיא כחו ועצם כחו להשיג על הרמב"ם מחשבונות תקופות ומזלות ומנו בעל יסוד עולם אשר כתב ש... פט"ו⁷⁹ וז"ל הוי יודע כי העיקר בחשוב שנות שבוע השמטה בזמן הזה לפי מה שהוא מסור בידנו לזה הוא שנוסיף על שנות העולם שנה א' ונשליך הכל ז' ז' נגד השנה שנרצה לידע מעמדה משנות שבוע השמטה ותהיה היא בכלל, ואם ילכו כלם נדע כי שנתנו היא שנת שמטה, ואם ישאר בידנו מה /פחות מז'/ נדע כי לפני כן אנו עומדים בשבוע השמטה, וזה כי כגון שנבין ולידע מעמד שנתנו זאת היא שנת ע' לפרט השמטה וכשנוסיף על זה שנה א' כמו שאמרנו ונשליך /פסול/ שבועים ע... כלן ולא ישאר בידנו בלי ג'... לפיכך נאמר על שנתנו זאת כי היא ג' לשבע השמטה, ועיקר החשוב הזה היא כי משנה ראשונה לגלותינו זה שהיא היתה ג' אלפים ותתכ"ט לעולם אנו מונין השמטים ע"כ. ומנינו של חכם זה היה למולד בהר"ד כמ"ש במאמ' הנז' פי"ד וז"ל שנותנו⁸⁰ זאת שאנו עומדים בה אנו אומרים עליה כי היא שנת ה' אלפים וע' למנין שאנו מונין לו מבריאת העולם ולפיכך היא שנת י"ו למחזור רס"ז, והם אמרו עליה כי היא שנת ס"ט לפרט ושנת י"ה למחזור רס"ז זה וכמו כן אנחנו נאמר על השנה הבאה אחרי שנתנו זאת כי היא שנת ע"א לפרט ושנת י"ז למחזור והם יאמרו עליה שהיא שנת ע' לפרט ושנת י"ו למחזור כו', וסבת החלוקה הזו שבינינו לבינם למנין שנות העולם ושנות המחזור היא, לפי שאנו התחלנו במנינן⁸¹ משנת תהו והיא שביום כ"ה לאלול ממנה נברא העולם לדעת האומר כי בתשרי נברא העולם והוצרכנו מפני כן להכניס שנת תהו זאת במנין שנות העולם ושמנו אותה לפי זה ראשונה למחזור הראשון שהיה העולם ועשינו זה לפי שאנו סמכנו על מה ש[ניסדו] לנו רבותינו ז"ל ואמרו⁸² כי יום א' לשנה חשוב שנה, וכ"ש חמשת הימים ההם שנשארו מאלול ההוא שלה. ואילו בני מזרח לא הסכימו עמנו על היסוד הזה של יום א' בשנה חשוב שנה אלא אמרו יותר נכון שנתחיל במנין שנות העולם מתשרי הראשון שהיה בעולם ע"כ. והנך רואה בעיניך שמשפט החכם הזה אשר שפט על שנת ע' למנין בהר"ד היותה שלישית לשמטה מסכמת לשטת הנ"ל שאמרו ששנת פ"ח היא שנת השמטה ולכל ההולכים אחרי החשבון הזה, כגון רבי' ירוחם שאומר שנת צ"ה והרא"ש שאמר לשטה זו שנת ע"ד וסמ"ג שאמר שנת ד' וכל הנ"ל כאשר יהיו חשבונותיהם למנין בהר"ד כמשמען⁸³.

79 לפנינו: מאמר ד' פט"ז. ויש חילופי גירסאות גדולים בין הנדפס לבין המועתק כאן, ואף בהמשך יש חילופים, ומכיון שלעצם הענין אין הברל לכן לא ציינתי לחילופים אלו.

80 צ"ל: שנתנו. וראה הערה 61. 81 צ"ל: במנינו. 82 ר"ה ב רע"ב.

83 [ברם יש להעיר שבעל ספר יסוד עולם כשמונה מנין שטרות כ' שתחילתה מג' ת"נ וכפל זה כמה פעמים, ויעו"ש שהביא כן גם מראב"ד בספר הקבלה, ואילו בגמ' ע"ז ט מבואר שמנין שטרות התחיל ג' תמ"ט, ובע"כ צ"ל כמ"ש בספר העיבור, שמנין הגמ' הוא משנת וי"ד ומנין שלנו מבהר"ד, ע"ש באורך, ומנין שטרות התחיל בת"נ כמבואר בכל שו"ת הגאונים וע"כ כולם ס"ל שמנין סדר עולם לוי"ד, ומנין שלנו לבהר"ד, ובעל יסוד עולם כנראה העתיק יסוד חשבון השמיטה מספר העיבור, שבשנות השמיטה נקט סדר הגמרא ואח"כ כ' מפורש שסדר הגמ' הוא לוי"ד וסדר שלנו הוא לבהר"ד [וכבר עמד בתימה בס' הזכרונות לר' צדוק הכהן, בפרטים אלו, על ספר העיבור ויסוד עולם] ובספר העיטור במאמר שטר כ' שמנין שטרות התחיל בתמ"ט, וע"כ בכל הגאונים ובס' לקח טוב פ' שלח, שנקטו התחלת מנין שטרות משנת ת"נ וכ"ה שיטת הרמב"ם ע"כ חולקים בפרט זה על ספר העיטור [או שמוכת מזה שהעיטור הולך למנין וי"ד].

ומעתה מי זה האיש הירא את דבר הרמב"ם ז"ל ידחה מפניו דעת כל הגאונים הנז' ולא יחוש לעשות מעשה אלא כמותו. ולא על יושבי על מדין תושבי צפת תוב"ב אני אומר, שאחר שמסורת בידם שעל פי שטתו פשט המנהג שם, מלבד מה שמנהגן של ישראל יושבי ארץ הצבי לסמוך עליו בכל משפטיו, מי יאמר להם הטו מני ארח השביתו. דעת הרמב"ם מפני דעת החולקים, ואפי' על דעת רבים שהמנהג מבטל הלכה כרבים בכמה דוכתי ואפי' באיסורא דאורייתא, כדאמ' בפ' ראשית הגז⁸⁴ האידנא נהוג עלמא כתלתא סבי כר' אלעאי בראשית הגז כר"י בן בתירא בד"ת כר' יאשיה בכלאים ואע"פ שהם יחידים לגבי רבים, וכ"ש בנ"ד דשמטה בזמן הזה דרבנן אליבא דכ"ע. ואפי' שמהרר"י קארו ז"ל כתב בכסף משנה⁸⁵ דלהרמב"ם שמטת קרקעות בזמן הזה דאורייתא, האמת יורה דרכו והוא עצמו כתב בס' בית יוסף ביורה דעה סי' של"א דדעת הר"מ דהוי דרבנן וכן כתב הרב ר' לוי בתשו' הנז'. אבל על מי שבא לישאל אני אומר דהלכה ומורין כן כשטת הרבים הנ"ל, ותהיה שנה זו שהיא שנת השמ"א שנה ראשונה לשמטה. ואל יחשדני שומע מה שאני דן הלכה למעשה הפך הוראת הרב ר' לוי הנ"ל, אע"ג דלא חשיבנא למקרב למסאגיה כ"ש לאסתכולי בדיניה, אבל מדידה אנא ממטי לי כח ואילות וצד התנצלות. כי [הוא] ז"ל כתב שם וז"ל ואל יחשבני שום אדם לגאה ונעדר בזה, רצוני במה שאני כותב דבר שהוא כנגד גאוני עולם הלא הם כל הפוסקים האחרונים שבכלם נראה ששנות השמטה לדעת רש"י ור"י הלא הם פ"ז ופ"ח ואני כותב שהם פ"ח ופ"ט כי מלבד העמוד הימני, הוא הרב המימוני, אשר החזיק בימיני, עוד אעידה לי שנים ערים נאמנים, והם מגדולי הגאונים, הלא הם הר' סעדיא גאון והר' האי גאון כו'. ואם מפני סיוע ב' גאונים מלאו לבו לכתוב דבר שהוא כנגד כמה גאוני עולם כ"ש שיראה דרך ישר לכתוב כנגד השטה ההיא מאחר שלהקת חלקת כל מחוקקים הנז' חולקים עליהם ואין מקום להטיל שלום והסכמה ביניהם כדברירנא. והרב ר' לוי הנז' שכרו אתו שרצה לקיים מנהג בני ארץ ישראל ובקש לקרב הדעות למנהג ההוא כפי האיפשר, וקים לי כי אלו ראו עיני חכמתו דברי בעל העטור ודברי בעל יסוד עולם הנז' אשר לא יסבלו שום פשר ביניהם לשטת הרמב"ם⁸⁶ לא היה נדחה להביא דברי ר"י ור"ת במסורת בריתו, אלא היה מניחו על משמעותן מאחר שהן מסכימות לב' המאורו האלו, כי לא מצינו זכר דברי השלמים האלה בא בתוך דבריו. ולא עוד אלא שהמדקדק בדבריו יר' שלא סמך הרב ר' לוי על הוראתו, שהרי בסוף דבריו נתן טעם לבלתי נתון תומר כל שנות הספק משום דשמטה דרבנן, וטריחא מילתא, ואלו פשיטא ליה דדעת כל הרבנים הנז' כהרמב"ם, או שנדחין מפניו מפני שטועין הן בעיניו לא היה צריך לטעם זה וק"ל⁸⁷.

ובכן אבוא בגבורות גברי חיל די בחמיהון, עול מלכות שמים ועילא מנה הוי ושמא דמריהו עליהון בכל עובדיהון. וזה דבר השמטה שמוט משה ידיהון, ויהבו גשמיהון די לא

84 תולין קלו ע"ב. 85 שמיטה ויובל רפ"ט.

86 [מש"כ מס' העיטור אינו מובן דחשבון ספר העיטור ממש ככל הראשונים דקע"ב אחר חורבן שלמו ד' אלפים, ומתחילת חשבון זה מונין שמיטין, ומהרלב"ח כ' שחשבון זה הוא לפי וי"ד, ומה שנאמר בשיטת שאר ראשונים, נאמר בדיוק כך גם לפי ספר העיטור].

87 [לפי פירוש ר"ת ור"ח והגאונים בדברי הגמ' בע"ז, יוצא שאנו מחלקים מנין שטרות שבידינו לשבע ואח"כ מורידין ממנו שנתיים והיא שנת השמיטה וא"כ לפי כל הראשונים שמוכח מהם שמנין של שטרות התחיל בשנת ג' ת"ג, בעל כרחך יוצא מנין שנות השמיטה כשיטת רמב"ם, דשנת תתקל"ה שהיא אלף תפ"ו לשטרות היא שמיטה וכו' הלאה. לפי ש-1484 מתחלקים בדיוק לשבע, ודו"ק].

יפלתון עבודת שדה וכרם בשתי שמיטות לחוש לשתי השטות, אחת שמטת קרקע רוקע הארץ על פי המנהג הקבוע בה, ואחת שמטת כספים נכספה וגם כלתה נפשם ורעתם היא העולה על פי שטת הרבנים הנז' וסלקא להן אליבא דהלכתא. ועלינו לשבח לאדוני המעשים הטובים, הנאהבים והנעימים, האנשים האלה שלמים, המדקדקים בחלוקת צדקת תמים, אפי' במילתא דרכנן, אשרי תמימי דרך טוב וישר, ואמינא ליה יישר, ואין ספק כי כל מי שיש לו קנאה, ליראה את ה' ובמצוותיו התנאה, ולבו ראה, מעשה החשובי, עצמותיו מרקיבין, ובשרו נעשה חרודין חרודין, בקנאו את קנאת סופרים, זריזים מקדימים למצוות אפי' בטורח שמירת דבר הקשה הזה, ואם על שמירת שמטה אחת אמרו בויקרא רבה פ' [א']⁸⁸ גבורי כח אלו שומרי שביעית מה גם עתה כעת יאמר לשומרי משמרת שתים זו שמענו. ולא עוד אלא עם היותם נרדפים דחופים וסכופים בכמה טעדיק והרפתקי, חזקו פניהם מסלע החלמיש, לא ימיש, עמוד חימוד תלמוד תורתם, וסדר עבודתם, ותהי זאת נחמתם בכפלים, כי חדות ה' היא מעוזם עשתרות קרניים, כמה לקו באצבע ובידים, ובכבודם נחשפו שוליים, עטרת תפארת בראשם ועדי עדיים, ותאזה לעינים, אמרו נא יראי ה' המכות האלה גרמו לנו ליאהב לאבינו שבשמים, ומי שחולק מכבודו ליראיו הנה שכרו אתו משלם ונמצא ישלם שבעתיים, ועל הנשיאי בני הנביאים המתנשאים לעומתם, להעבירם על דעתם, השומע ישמע יוסיף להפליא הפלא ופלא איכה היתה כזאת להבזות בעלי משנת חסידים, ולא עוד אלא להאכילם האסור להם שנראה בעיניהם לעשות כשיטת ר"י וסייעתו כראוי מהטעמים שכתבתי לעיל. ואפי' שהיה הדין פשוט כמנהג העיר ואלו היו טועין בחשבם שאין הדין כן, מאן רב גובריה להכריחם לעבור על מה שהיא עבירה בידם לפי דעתם. ובשלמא אם היה הדין להחמיר והטוב בא להקל ראוי להכריחו שלא יעבור, אבל בכיוצא בזה שבא להחמיר אפי' היה טועה מי שמע כזאת להאכיל לו האסור לפי דעתו, אפי' להושיט לפניו שיאכל איכא משום לפני עור לא תתן מכשול. וראיה מדגרסי בפ' כל הבשר⁸⁹ ר' אלעזר הוה קאי קמיה דמר שמואל אייתו לקמיה דגים שעלו בקערה וקא אכיל בכותח יהב ליה ולא אכל א"ל לרבך יהבית ליה ואכל ואת לא אכלת אתא לקמיה דרב אמר ליה הדר ביה מר משמעתיא א"ל חס ליה לזרעיה דאבא בר אבא דליספי לי מידי דלא ס"ל, והא הכא דלשמואל ליכא איסורא ורב דאסר טועה בדין היה אליבא דשמואל אפ"ה קאמר דחס ליה דליספי ליה מאי דלא ס"ל. וכן למד מכאן הרא"ה⁹⁰ ז"ל דב' ת"ח בעלי הוראה שא' אוסר וא' מותר והמתיר אוכל לעצמו אסור להאכיל לחבירו כשאינו ניכר לו. גם ראיה לזה מסוף פ"ק דיבמות⁹¹ דהא דתניא אע"פ שאלו אוסרי ואלו מתירים לא נמנעו ב"ש לישא נשים מב"ה ולא מב"ש, כל הטהרות וכל הטמאות שהיו אלו מטהרין ואלו מטמאין לא נמנעו עושין טהרות אלו על אלו מוקי לה תלמודא בעשו ב"ש כדבריהם ואפ"ה לא נמנעו ב"ה לישא נשים מב"ש, ומלעשות טהרות ע"ג ב"ש דמודעי להו ופרשי. וקשה מי מהימני והלא מכיון דלב"ש שרו ולדידהו ב"ה דאסרי ומטמאי טועין בדין לא יחושו לומר להם על טמא טהור כיון דלדידהו טהור, אלא דהיינו טעמא משום דאיכא

88 סימן א. 89 חולין קיא ע"ב.

90 הובאו דבריו ב"אורחות חיים" ה' מאכלות אסורות אות ג' (מהר"י שלזינגר עמ' 280). גם בשו"ת רלב"ח סי' קכא הביאו ודן בדבריו ובסוגיות שהוזכרו כאן. וראה עוד "לב שומע" לר"ח כהן, ליורנו (ד"צ ירושלים תשל"ו) מערכת ל' אות נ"ב שדן בענין זה והביא הרבה מדברי האחרונים.

91 משנה, דף יג ע"ב.

משום לפני עור לא ת"מ כיון דלב"ה אסור וכ"ש הכא אם ירצו להכריחם לאכול האסור להם שהוא דבר שאי אפשר לשמוע. והרוצה לטעות ולומר דהתם לאו היינו טעמא משום דאיכא איסורא לאטעווי במאי דאסיר להני, אלא היינו טעמא משום דכיון דשיילי להו לא חשידי דמשקרי דלא חשידי דעברי אמדבר שקר תרחק, ישא עיניו ויראה דברי הר"מ כפי' הא דתנן לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מב"ה ויראה שכתב כדפירשנו.

ופשיטא שאין להביא ראיה מהא דכתבו התוס' בפ' מקום שנהגו⁹² גבי דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהם דהיינו דברים שיודע שהם מותרים והם רוצים להחמיר על עצמן, אבל דברים שנוהגים מחמת טעות שסבורים שהוא אסור והוא מותר יכול להתיר בפניהם, ומשמע אפי' להורות להם להתיר לשנות מנהגם, דהתם מידי דהוי ודאי טעות וכי קא מודעי' להו ידעי דבטעות היו נוהגין, כגון ההיא דבית שאן שהיו סבורים שהיתה א"י והודיעום שאינה כן, אבל מידי דתליא בפלוגת' או סברא שזה אוסר וזה מתיר, כההיא דרב ושמואל וההיא דב"ש וכ"ה אע"ג דלדעת אלו בני מחלוקתם טועין בדין, אין בידם להתיר להם. ובנ"ד נמי כיון דאנשי מעשה אלו סומכים על שטת האומרי' שהשמיטה בשנת הש"מ אפי' שהיתה מחלוקת שקולה אין להתיר להם השנה ההיא. ואפי' שלדעת הנמשכים לשטת הרמב"ם האומ' שהיא בשנת השמ"א, שגו ברואה האומרי' שהיא בשנת הש"ס. וכ"ש אחר שיראה שהדין עמהם כדכתי' לעיל וכ"ש שאין להעבירם בע"כ.

גם הדבר ברור לעתיקי משדים שאין להביא ראיה שיש ביד המתיר להכריח לאוסר לעבור על דעתו אפי' שלפי דעת המתיר הדבר ההוא מותר מהא דאמ' בפ"ב דר"ה⁹³ שגזר רבן גמליאל על ר' יהושע לבא במקלו ובמעותיו ביום הכפורים שחל להיות בחשבונו וכן עשה דהתם כדקתני טעמא מצאו ר' עקיבא לר"י שהיה מיצר א"ל יש לי ללמד שכל מה שעשה ר"ג עשו דכתי' אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם אתם אפי' שוגגין אפי' מזידין, שנמצא לפי זה לא עביד איסורא במה שבא במקלו ובמעותיו ביוה"כ שחל בחשבונו דגזרת הכתוב שיום הכפורים קדושתו ביום אשר יקרא הנשיא ובית דינו אפי' מוטעין או מזידין. גם מההיא דגרסי' בירושלמי דדמאי⁹⁴ אמר ליה שמואל לרב אכול משחא ואי לא כתיבנא עליך זקן ממרא ואטרח עלוי ואכל. פשיטא שאין דוגמא לכאן. דהתם בשמן ליכא איסורא אלא משום דתלמידי שמאי והלל גזור עליו ומכיון דבדקו ומצאו שלא פשט איסורו בכל ישראל יש לסמוך על ב"ד שהתירוהו אח"כ משום דהוה גזרה שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בה כדאית' בפ"ב דע"ז⁹⁵, אלא דרב לא היה רוצה לאכול שהיה חושש דשימלאי הדר ומי דאמר ר' ובית דינו התירו את השמן שמא לאו קושטא קאמר וכדאמ' התם⁹⁶ איפשר מאי דאמר בשם גרמיה לא בשם ר' ובית דינו, ולכן הטריח עליו כי אין לחוש שר' שמלאי שקר ענה, ומהשתא ליכא שום איסורא, אבל בנ"ד דאיכא חשש איסורא לפי שטת ר"י, וכ"ש למה שכתבתי שיש לנהוג כמותו, מאן הוא דמצי לספויי להו איסורא.

ומכ"ש אי מה שרצו לנהוג איסור בשנת הש"ס לא היה מפני שהדין כן, אלא דאף דקים לן דהלכתא כהרמב"ם נהגו סלסול בעצמן לחוש גם לשטת ר"י, דהך חומרא או סייג דפשיטא דאין להאכילם מהאיסור לפי מנהג חומרתם שקבלו, ואפי' להושיטו להם איסור

92 פסחים נא ע"א ד"ה אי. 93 כה ע"א.

94 בדמאי לא מצאתי. אבל מצאתיהו בירושלמי שבת פ"א ה"ד.

95 לו ע"א. 96 בירושלמי.

דומיא דמושיט כוס יין לנזיר⁹⁷, ואפי' שהם ירצו לאכול בלי התרת חכם דה"ל כנדר, וכמ"ש הרא"ש בפ' מקום שנהגו⁹⁸ וז"ל אדם שנהג איסור בדבר המותר לסייג ולפרישות לא יתיר לו החכם המנהג ההוא ממילא דהוי כמו נדר כדאי' בפ"ב דנדרים תניא דברים המותרים ואחרים נהגו בו איסור אי אתה רשאי להתירן לפניהם משום שנא' לא יחל דברו אבל החכם יכול להתיר לו בחרטה כמו שאר דברים ויפתח בחרטה שהוא מתחרט שנהגו כן משום נדר ע"כ.

ואם יאמרו שאחר שפשט המנהג בצפת תוב"ב לנהוג שמטה כהרמב"ם ראוי להם לנהוג כמותם באותה שנה בזה באמת יפה חייבו דלא גרע מחומרי מקום שהלך לשם דקיי"ל שנותנין על מי שאין דעתו לחזור ואפי' /בצנעא/ וכדילפי' ממ/תני' /דמקום שנהגו⁹⁹, כ"ש עם ה' אלה אשר קבעו דירתם /אשרי/ אמונתם מאחר שהם מקבלים עליהם לנהוג איסור עמהם כשמטת הרמב"ם מאיזה טעם יכריחום שלא ישמרו ג"כ השמטה בשנה הקודמת לה וכשטת הנז'. ואם דעתם משום דהוי כב' תורות וכההיא דאמ' ספ"ק דיבמות¹⁰⁰ לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות, וה"נ שרואה שאלו נוהגי' שמטה בשנת הש"ס ושאר העיר אינן נוהגי' מיתזי כב' תורות, הא לאו מילתא היא, ואין צ"ל אם עם ה' אלה הם קהלה בפני עצמה שמנהגיהם חלוקים בכמה מהן כמו שהוא שבמנהגי' רבים הם חלוקים משאר הקהלות דודאי ליכא משום לא תתגודדו, דהא אמר רבא התם דדוקא ב"ד א' פלג מורין כב"ש ופלג מורין כב"ה איכא משום לא תתגודדו, אבל ב' בתי דינין אפי' בעיר א' לית בהו משום לא תתגודדו /וקי"ל/ דהלכת' כוותיה לגבי אביי, ועוד דהא איתותב אביי. ואע"פ שצ"ע בהרמב"ם שכתב בסוף הלכות ע"ז כאביי וכן סמ"ג בלאווין ס"ב ומה שכתב מהרד"ך¹⁰¹ להשיב לזה לא לרצון בעיני. גם קשה בעיני שהרא"ה בס' החנוך¹⁰² אחר שהביא דברי הר"ם כתב שהוא קבל מרבותיו שב' בתי דינין חלוקים והם שוים בחכמה לא נאמר על זה לא תתגודדו והביאו ראייה ממ"ש בחולין נפקי שיפורי דרב ואסרי ונפקי שפורי דרב¹⁰³ ושרו, וקשה מה צורך לראיה מחולין וכי כעורה זו שאמר רבא.

מ"מ לענין הדין פשיטא שהדין כדברי רבא, וכן הביא הרי"ף והרא"ש. ומהידוע שב' קהלות שמנהגיהם חלוקים כב' בתי דינין בעיר אחת דמי כמ"ש מהרד"ך שם, והוא מבואר דהא חזינא להו כמה חלופי' במנהגי התפלות ובשאר ענינים ואין פוצה פה ומצפצף, אלא שאפי' שאינם קהלה בפני עצמה לית כאן משום לא תתגודדו דליכא משום לא תעשו אגודות אלא היכא דאחרים מחמירים והם מקילים במ...., א"נ כשמורי' לעשות¹⁰⁴ כדבריהם ואפי' לתומרא, אבל כשמחמירין על עצמן בדבר שאינו [נראה] שעושים כדי להחמיר אלא שהרואה תולה בדבר אחת¹⁰⁵ לית כאן אגודות, וכדמותיב מר זוטרא בפ"ק דיבמות אמ"ד

97 ע"ז ו רע"ב. 98 פסחים פ"ד ס"ג.

99 פסחים נא ע"א ובפוסקים. 100 יג ע"ב.

101 שו"ת ר' דוד כהן, בית יא, והובא גם בכ"מ שם.

102 מצוה תס"ז.

103 לפנינו בחנוך: דשמואל. ולפי רח"ד שעוועל בהערותיו לחנוך המקור הוא ע"ז דף מ ע"א — אבל יש ח"ג בין החנוך לאמור בע"ז.

104 כ"כ הרמ"ה הובאו דבריו בר' ירוחם נ"ב ח"ח (דפ' ויניציאה דף כג ע"א) ובב"י יו"ד סי' רמ"ב בבדק הבית. ועי' בתשובות המבי"ט ח"א ס"ס כ"א.

105 צ"ל: אחר. ולענין הסברא שכתב כאן (דלא שייך לא תתגודדו אי לא מינכר) עי' ב"שדי חמד" מערכת ל' כלל ע"ט ד"ה והנה במערכת חוה"מ והלאה דחולק על סברא זו.

לא תעשו ומעשה וילדה כלתו של שמאי הזקן ופיחת את המעזיבה וסיכך ע"ג מטה בשביל קטן ומשני התם הרואה אומר לאפושי אויר קעביד ותו מותיב משו/קת/ [יהוא ומשני] הרואה אומר לאפושי מייא הוא דקעביד, ופירש"י ולא דמי לשתי תורות אבל היכא דדמי לאגודות אגודות לא עשו ב"ש כדבריהם. ובג"ד נמי שלא היו מורים הוראה דכך מנהג העיר אלא שהיו מחמירים לעצמם ואינו ניכר שמפני חומר איסור עושין, שהרואה שאינו עובדין שדותיהם ואינם שומרים אותם /מגמגמים/ בעצלה ורפיון ידיים הוא כדאשכחן שדה איש עצל. וכה"ג אמ' בפ' הנז' דלא פריך ריש לקיש מדתנן הלילה ב"ש אוסרין וב"ה מתירין דהתם הרואה אומר מלאכה היא דלית ליה, וכה"ג אמ' בפ' מקום שנהגו¹⁰⁶ דליכא משום מחלוקת במתבטל ממלאכה דהרואה מימר אמר כמה בטלני איכא בשוקא.

וקרוב בעיני לומר דאפי' במה שהוא ניכר שמושכי ידיהם מפני האיסור, שפיר עבדי, כיון שהדבר אסור לפי דעתם ולא מפני שנראה כב' תורות יעברו על האיסור לפי דעתם, דאח"כ דכל דאפשר שלא לעשות מעשה עד שישאו ויתנו כל החולקים בדבר ויסכימו רובם לדעת א' עושים, כדי שלא להיות אגודות אגודות, אבל כל שלא /נועדו/ יחדו או שאי אפשר להם להועד יחדו, או שלא הסכימו הרוב לדעת א', אלא הם מחלוקת שקול, ראוי לעשות כלם לחומרא בספק דאורייתא או לקולא בדרבנן. וכן אם מבורר לאוסרים שהדין עמהם ואפי' בדרבנן אין להם להקל ולמעבד איסורא אפי' דרבנן משום דמחזי כב' תורות. ואע"ג דמהנהו דמותיב [משמאי הזקן] משמע דמשום אגודות לא עשו ב"ש כדבריהם אפי' היכא דב"ש לחומרא וב"ה לקולא כמ"ש שם התוס'¹⁰⁷ שאני התם דהא קים להו לב"ש דהלכתא כב"ה דהיינו עיקר טעמא דלא עשו ב"ש כדבריהם אי משום דב"ה רבים ניהו, אי משום דלאחר בת קול כדמוקמי' לה התם, הילכך אע"ג דלאחמורי מיהת היה נראה דהו מצו עבדי ב"ש כדבריהם, אפי' לא עשו משום לא תתגודדו. אבל היכא דמן הדין נראה בעיניהם לאסור, לא מסתבר דמשום לא תתגודדו יעבור על האיסור. ובהכי ניחא לי דלא תיקשו בהא דגרסי' בפ' הנז' בפלוגת' דמ"ד לא עשו ב"ש כדבריהם ומ"ד עשו ועשו אימת אילימא קודם בת קול מ"ט דמ"ד לא עשו וקשה¹⁰⁸ אימא דטעמא משום לא תתגודדו וכדמתרין ריש לקיש על מה שהקשה לו ר' יוחנן למה לא היקשה לו בפלוגת' דב"ש וב"ה בהתר הצרות איקרי כאן לא תתגודדו, מי סברת עשו ב"ש כדבריהם לא עשו ב"ש כדבריהם, אלא דהיינו טעמא דכיון דב"ש זמנין לחומרא, ולא עוד אלא שעל הרוב הם לחומרא, ליכא למי' דמשום לא תתגודדו לחוד יעשו כב"ה ויתירו האסור בעיניהם.

ומכיון דבג"ד ליכא למי' שיעמדו למנין עד שיסכימו כלם לדעת א', שהרי חכמי צפת תוב"ב שכבר נהגו להשמיט כהרמב"ם לא מצו שרו תו בשנה ההיא, ועוד שבמחלוקת שכבר נחלקו הראשונים אין ביד האחרונים להכריע ביניהם מתוך /קושיא/ או ראייה אלא לילך אחר רוב דעות הראשונים כדכתי' לעיל, ובג"ד שרוב הפוסקים עומדים בשטה א' ששנת הש"ס היתה השמטה כדברירנא לעיל שוב אין בידנו להכריע שלא כדעתם. הילכך כל שאינו רוצה לסמוך על המנהג שנהגו כהרמב"ם שחושש לדעת רוב הפוסקי' ונראה לו אסור לעבור על דעתם, כל שלא נכנס במנהג הראשון שנהגו כהרמב"ם לבד, אין להם לעבור על דעתם ולהסתפק במה שיעשו כהרמב"ם משום לא תעשו אגודות. ומהני טעמי אין לתפוס על הצדיקים ועל החסידים /האלה/ מטעם הא דתנן בפרק מקום שנהגו¹⁰⁹ ולא

106 פסחים נה ע"א.

107 ד"ה וסיכך.

108 וכן הקשה הריטב"א והערך לנר.

109 פסחים נ רע"ב.

ישנה מפני המחלוקת, ומשמע בגמ' לפי אוקימתיה דרבא דהלכת' כותיה, דאפי' ההולך ממקום שמחמירין למקום שמקילין יש לו להקל מפני המחלוקת כשהוא דבר הניכר אם יחמיר, דדוקא בביטול מלאכה דהרואה אומר פוק חזי כמה בטלני איכא בשוקא הוא דנהג כחומרי מקום שיצא משם, אבל אם ניכר דלאחמורי קעביד לא יחמיר מפני המחלוקת. וה"נ כיון דמנהג יושבי צפת תוב"ב שלא להשמיט בשנת הש"ס, ואלו משמיטין, איכא מחלוקת דהא יש לה תשובה מב' הצדדים הנז', אם מפני שאין הדבר ניכר ואם מפני שיש איסור בדבר לדעת הפוסקי' שהם סומכי' עליהם ובמקום איסורא אין להקל מפני המחלוקת. וכן כתב הרא"ש¹¹⁰ וז"ל אפי' ההולך ממקום שמחמיר' למקום שמקילין ואפי' דעתו לחזור יש לנהוג כקולי המקום שהלך לשם אל יחמיר כמנהג מקומו מפני המחלוקת בדבר שניכר בו שנוי מנהג כדמוכח לקמן דקאמרי' ממקום שאין עושין כו' ומשני רבא כו' משמע הא לא אפשר בלא מחלוקת היה לו לעשות מלאכה עמהם דגדול השלום ויש לו לעבור על מנהג מקומו כיון דלית ביה איסורא דאוריית' אלא שנהגו בו איסור להחמיר עליהם ע"כ.

ואע"פ שראיתי א' מהחכמי' שרצה לדקדק מלשון זה דאפי' על איסורא דרבנן יעבור מפני המחלוקת מדקאמר דלית ביה איסורא דאורייתא, והחזיק סברתו ממ"ש התוס' בפ' הנז'¹¹¹ בדיבור המתחיל ממקום שכלו, אי מדאורייתא חייב לבער משום מחלוקת לא יעבור על ד"ת, משמע דוקא אי מדאורייתא אבל אי מדרבנן יעבור משום מחלוקת. לא כן אנכי עמדי, דלא מסתבר שיעבור אפי' אדרבנן משום מחלוקת, ולא קאמר הרא"ש אלא במילת' דאינה אלא חומרא דמנהגא וכההיא דע"פ עד חצות וההיא דאייתרא דמייתי דלכ"ע אין בו שרש איסור אפי' דרבנן, אלא מנהג פרישות בעלמא. ומ"ש דלית ביה איסור דאורייתא כלו' איסור מצד עצמו, ואדרבא מדמסיים אלא שנהגו בו איסור להחמיר משמע דדוקא משום ד[לא] הוי אלא איסור חומר מנהג הוא דיעבור. וממ"ש התוס' אי מדאורייתא חייב לבער, אין לדקדק דמשום דהתם ליכא למי' דאיכא איסורא דרבנן אלא עביד איסורא מדאורייתא דמאי דחייב לבער כשכלה לחיה בשדה הוי אפי' הולך הפירות או אין האיסור דאורייתא כל שלא הולכים למקום שלא כלו שם לחרוד. ואין האיסור לא משום חומרי מקום שיצאו משם, לה"ק¹¹² אי הוי האיסור מדאורייתא וסייעתא לדידי מה שנוהגים כל בני ח"ל העומדים בא"י בימים טובים לשמור י"ט שני של גליות אע"פ שענינן מפורסם שמתקבצין בקהל אחד ומתפללין תפלת י"ט בפרהסיא לית דחש מפני המחלוקת, נראה דכיון דלדידהו איכא איסורא דרבנן לא חיישי' מפני המחלוקת כלל.

ומבלעדי אלה יש עוד טוב טעם לומר דלא שייך הכא למימר שלא לשנות מפני המחלוקת והוא, מ"ש הרמב"ן בס' המלחמות בפ' הנז' בדבר שמנהגו מחמת איסור תורה אפי' שהולך ממקום המקילים למקום המחמירים כשדעתו לחזור אין עליו תורת מנהג בזה אלא נוהג בו היתר בפרהסיא, ואין בזה משום מחלוקת. שלא מחמת מנהג שלהם תפסי בו מתחלה אלא מחמירין הם על עצמן לפסוק הלכה כן וכאיסורי תורה הוא להם, ואין צריך חיזוק, שכבר הם יודעים שמחלוקת חכמים הוא ואין מנהג עירם מכריע ובודאי משום מחלוקת ליכא שאין זה אלא כמחלוקת ב"ש וב"ה שאלו עושים כדבריהם ואלו עושים כדבריהם ונוהגים אהבה ואחווה זה עם זה. וכ"ש שנאמר כן בנוהג איסור במקום המקילין, דודאי ליכא משום מחלוקת שכבר הם יודעי' שהוא מחלוקת חכמים ואלו תופסין לחומרא ואין מכריע להקל, הילכך חסידים אלו אין להם מחלוקת במה שמחמירים כדעת הפוסקים

הנז' דהא ידעי שמחלוקת חכמים הוא והם תופסים כמותם אלא שעכ"ז צריכי' לתפוס גם במנהג העיר כחומרתם מכיון דהא דיירי התם וחל עליהם חומרי המקום כדלעיל. ואף שהמדקדק בדברי הפוסקים יראה שאין דברי הרמב"ן אלו מוסכמות, מ"מ כדאי הרמב"ן לסמוך עליו שלא להוציא מנהג החסידים הנז' נוסף על הטעמים הנז'.

האם מפני שנראה בעיני החכמים שהחסידים האלו תעו מדרך השכל בתפסם בב' השטות במ... ששמטה לזה מיחו בידם, וכמו שראיתי א' מהחכמים שאמר דחשיבי סכלים כיון דעבדי תרתי חומרות דסתרן אהדדי וקיימא לן מחומרי ב"ש ומחומרי ב"ה עליו הכתוב אומר הכסיל בחשך הולך היכא דסתרן אהדדי, כההיא דשדרה וגולגולת כדאיתא בפ"ק דעירובין¹¹³, וה"נ כיון דאי...¹¹⁴ שמיטה בשנת הש"ם ליתא בשנת השמ"א כי נהגו חומרא בשתייהן סתרן אהדדי, אפילו שיהיה כדבריהם לא מפני זה יש להכריחם להעבירם על מה שאסרו על נפשם אלא ליקמו בסכלותם ולמה אין שוה להניחם בסכלותם כי מי זה ערב ואחראי לתת לפתאים ערמה, כ"ש כי כל חכם לב אם ישם לבו ועיונו יראה מיד כי אין דרך סכלות והוללות במעגלותם, אבל מעשיהם בחכמה ובתבונה. וזה שאפי' נודה שכל המחמיר בב' חומרי דסתרן אהדדי משום דבעי לצאת ידי כלם אקרי כסיל בנ"ד מפשט הסוגיות, מ"מ לא יצדק זה אלא במי שמדעתו בחנ"ך לו בב' החומרות עם שהיה אפשר לו באחת, אבל מי שאין דעתו רק להחמיר בא' [דנראינת] [דנעתן] בעיניו, והוכרח להחמיר ג"כ כדעת הסותר בעל כרחו, אין זה ודאי כסיל בחשך הולך. וכן הדבר הזה בנ"ד כי החסידים הנז' דעתם להשמיט בשנת הש"ם משום שהוא על שטת רוב הפוסקים כדפי' לעיל, ומ"מ הוצרכו לנהוג בשנת השנ"מ"א מפני מנהג העיר שאינן רשאים ליפטר ממנו משום חומרי מקום שהיו שם.. וגם מפני המחלוקת. וגדולה מזו מצינו בפ"ק דיבמות¹¹⁵ ר' אבהו כי מקלעי לאתריה דריב"ל היה מטלטל שרגא וכי מיקלע לאתריה דר' יוחנן לא מטלטל שרגא ומקשי' היכי עביד הכא הכי והיכי עביד הכא הכי ומשני ר' אבהו כריב"ל ס"ל וכי מיקלע לאתריה לר"י לא הוה מטלטל משום כבודו דר"י, הרי שאפי' בענין א' שהיה עושה מעשים סותרים ממש זה לחומרא וזה לקולא שאין הדעת סובלת ואפי' הכי מתרצי' כי שהמעשה הא' היה כפי דעתו והשני מפני כבוד אחרים, כ"ש דא"ש הכי בנ"ד. וכ"ש כי לא אמרו שהעושה כחומרי ב"ש וחומרי ב"ה עליו הכתוב אומר הכסיל בחשך הולך אלא כשהוא יודע דהלכה כחד ואפ"ה מחמיר כאידך, אבל מי שמחמיר בכאן ובכאן¹¹⁶ משום דמספקא ליה הלכת' כמאן לא עליו נאמר הכסיל בחשך הולך דמאי אית ליה למעבד. וכן כתבו התוס' בפ"ק דר"ה¹¹⁷ בהא דפריך אר' עקיבא שליטת אתרוג בא' בשבט ונהג בו שני עשורים א' כב"ש וא' כב"ה מהא דהעושה מחומרי ב"ש ומחומרי ב"ה לכא' ¹¹⁸ והכסיל בחשך הולך, וז"ל הכסיל בחשך הולך אפי' יודע כמאן הלכה מחמיר על עצמו ולא בעו לשנויי דר' עקיבא מספקא ליה הלכת' כמאן ועבד כחומרא דמסתמא יודע היה דהלכה כב"ה ע"כ. הרי קמן דלא מיקרי כסיל אלא המחמיר אפי' כשיודע כמאן הלכה,

113 ו ע"ב.

114 בכ"י כתוב: עלית, והעבירו עליו קו למחקו. וצ"ל: עביד.

115 יד ע"א.

116 עי' נדה לו ע"א תד"ה הלכתא שכתבו כן, ובתשובות הרא"ש כלל כ אות טז סד"ה דע לך. וראה עוד כפתור ופרח ר"פ נא.

117 יד סע"ב ד"ה הכסיל.

118 כנראה היו כאן ראשי תיבות של עליו הכתוב אומר, ונשתבש.

אבל המחמיר מפני שהוא מסופק בהלכה כמאן לא. וזה הפירוש מוכרח דאל"כ נשווניהו לפוסקים ז"ל כסילים, שהרי בכמה דוכתי אשכח בפלוגתי דתנאי ואמוראי דנקטי חומרי דמר וחומרי דמר אע"ג דסתרן אהדדי משום דמספקא להו הלכה כמאן. וחד מינהון בשבת פ' מילה¹¹⁹ דאיפליגי אמוראי במי שאין אמו טמאה לידה אם נמול לשמנה, ואע"ג דלמאן דמצריך שמונה מועיל לענין שבת דדחי שבת פסקו רבים מהפוסקי¹²⁰ להצריך שמיני אבל לא למדחי שבת. וכתבו הרא"ש והה"ג דמספקא להו מילתא כמאן הלכה, ולכן יש לנהוג/ לחומרא שנמול לשמנה ואין מחללין עליו את השבת. וכה"ג בענין אומר אמרו לסופר ויכתוב ולעדים ויחתמו וחתם סופר ועד דאע"ג דמאן דפסיל בתדא מכשיר באידך כדאית' בפ' המגרש¹²¹ דהא בהא תליא והפוסל בתרויהו עביר ב' חומרי דסתרן אהדדי, ואפ"ה דעת ר"י¹²² והרמב"ן¹²³ וסמ"ג¹²⁴ וסמ"ק¹²⁵ והר"ן לפסול בשניהם וכתב הרשב"א בתשו' ¹²⁶, ר"י הזקן בעל התוספ' נסתפק בדבר והילכך אזלי' בתרויהו לחומרא ופסלי' מספק אומר אמרו כו' כן נמי פסלי' מן הספק חתם סופר ועד וכו'. והרא"ש כתב על ר"ח שפוסק הלכה כר' יוסי שפוסל דאמר אמרו דאיפשר דלא פסק הגאון כותיה בין לקולא בין לחומרא לפסול אומר אמרו ולהכשיר חתם סופר ועד אלא לחוש לדברי שניהם ואין זה תרי פיסקי דסתר אהדדי דכיון דאינו מבורר ראוי להחמיר כדברי שניהם. וכ"כ המרדכי על ר"ח והרי"ף, וכהנה רבות בפוסקים ז"ל. ולא עור אלא שגם בתלמוד אשכחן לאמוראי דאחמירו בתרי חומרי משום דאסתפק להו כמאן נקטי', כדאשכחן בפ' [ד'] דר"ה¹²⁷ דאפליגו תנאי בתרועה אי גנוחי גנח אי יילולי יילול ואתקין ר' אבהו תשר"ת משום דמספקא ליה, ואע"ג דרבי' האיי כתב דלא איפליגו ממש דלכ"ע בין גנוחי בין יילולי הוי תרועה אלא דמר נהיג הכי ומר הכי ואתא ר' אבהו וכניף לכולהו מנהגי, אין דין¹²⁸ פי' שאר המפרשי' ומכללם הרמב"ן בס' המלחמות שסתר דברי רבי' האי וכתב דפליגי ממש דלמר לא הוי תרועה אלא גנוחי ולמר לא הוי אלא יילולי, ור' אבהו עביר בתרויהו משום ספיקא וכפשטיה של שמועה. ואשכחן נמי לרב פפא בכמה דוכתי דאיפליגו אמוראי בנסת הברכות ואיהו חייש לכלהו וקאמר הילכך גמרינהו לכלהו, בספ"ק דברכות¹²⁹ גבי ברכת התורה ובפ"ק דתעניות¹³⁰ בברכת גשמים ובפ' הקורא עומד¹³¹ בברכה דבתר קריאת מגילה. ומכיון דכן, אף שהחסידי' האלו יחמירו על עצמם לנהוג ב' שמטות משום ספיקא אי נקטי' כהרמב"ם או כר"י וסיעתו, לית כאן משום הכסיל בחשך הולך ח"ו אלא זכאה חולקהון, דמצטערי כולי האי לחוש לב' השטות אף במילת' דרבנן, ואתמהה על התופסים עליהם מטעם דעבדי ב' חומרי דסתרן כי אף שלא [שמן] לב למה שכתבתי הלא ראו בעיניהם מ"ש הרב ר' לוי בתשובתו הנז', דאי שמטה בזמן זה היתה דאורייתא היה לנו להחמיר כשטת כל החולקים בזמנה ולדבריהם התופסים הנז' היה בזה משום הכסיל בחשך הולך ח"ו, ואף כי כתב שם הרב הנז' כיון דהאידנא שמטה דרבנן אין צורך להחמיר כמר וכמר מ"מ המהדרין מן המהדרין להחמיר אפי' בדרבנן לא נשווניהו טועין, אלא עלינו לשבח ולפאר העושה כמעשיהם מה נעים גורלו, אשרי העם שככה לו.

119 קלה ע"ב. 120 ע"י ר"ן שם.

121 פו ע"א, ומפורש יותר לעיל שם סו ע"ב. 122 מובא ברא"ש.

123 מובא בר"ן פ' החקבל. 124 עשין נ, דפ' ויניציאה דף קל ע"ג.

125 מצוה קפ"ג. 126 ח"א אלף רכ"א. 127 לד ע"א. 128 צ"ל: כן.

129 יא ע"ב וכגי' הרי"ף. 130 ו סע"ב וש"נ. 131 כא ע"ב.

סוף דבר לא אאמין כי יסופר שנמצאו מוחים ביד החסידים הנז' ולקנתרם על טוב פעלם וכ"ש להאכילם את האסור להם. ואי ס"ד לומר שמצאו סמך מהא דאיתא סוף פ' הרוואה¹³² כשירד חנניא בן אחי ר' יהושע לגולה היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ שגרו אחריו ב' ת"ח כו' עד התחיל הוא מטמא והם מטהרים הוא אוסר והם מתירים כו', ובעי התם בשלמא הוא מטהר והם מטמאי' לחומרא, אלא הוא מטמא והם מטהרים היכי הוי והתניא חכם שטימא אין חבירו רשאי לטהר ומשני קסברי דלא נגררו בתריה. ובנ"ד כי היכי דלא נגררו בתריהו נמי ירו החצי להעבירם על האסור להם, הא ודאי לא דמי. דהתם לא טיהרו הטמא ממש אלא מה שמצאו מקום לטהר טיהרו אע"פ שהוא טימא, ולא חששו למ"ש חכם שטימא אין חבירו רשאי לטהר, שאילו טהרו מה שהיה ודאי טמא אדפריך מדתניא חכם שטימא כו' גדולה מזו ה"ל לאקשוויי מי מצו מטהרי הטמא והאיכא לפני עור לא תתן מכשול. ובנ"ד העבירם על האסור להם כפי הנשמע וזו אינה תורה כדכתי' לעיל. ועוד בשלמא התם בדין הוא למיחש דלא ניגררו בתריה דנפיק מינה חורבה שיסמכו על קביעות חדשי' ועבור שנים דהוה עביר אשר לא כדת כדכתי' התם, אבל בנ"ד מה איכפת לן אי מגררי בתריהו לנהוג איסור בשנת הש"ס כמותם כיון דלא אתו להקל בשנת השמ"א שהוא מנהג המקום, ומי יתן את כל עם ה' מחמירים במעשי ה' ומקדשין עצמן במותר להם, ולכן לא נוכל להאמין שהדברים כפי השמועה אלא ע"כ איכא חלוף או יתיר בפי המגידים. ואני לא באתי אלא לכתוב מה שהורוני מן השמים כפי מה שנשאל מעמדי.

נאום הצעיר מדריס מרישיה לסיפה, שמואל בכה"ר יצחק יפה זלה"ה.

הערות והבהרות בענין הנ"ל מאחד מחכמי ירושלים

להבנת נושא זה מן הראוי להקדים תמצית שיטות הראשונים, וכמה ידיעות נחוצות להבנת הענין.

(א) במסכת ערכין יב, ב ובע"ז ט, ב מבואר שבית שני חרב במוצאי שביעית, וכן בית ראשון חרב במוצאי שביעית, ובע"ז שם איתא, אר"ה ברדר"י האי מאן דלא ידע כמה שני בשבוע הוא עומד נטפי חדא שתא ונחשוב כללי ביובלי ופרטי בשבועי ונשקול ממאה תרי ונשדי אפרטי ונחשובינהו לפרטי בשבועי וידע כמה שני בשבוע וסימנך כי זה שנתים הרעב בקרב וגו'. שיטת רש"י והרא"ש היא כך, צריך לקחת המנין מהחורבן, ויוסיף עוד שנה, ויחלק לשבעה שבעה, וטעם חשבון זה, כי הבית חרב בשנת ג' אלפים תתכ"ח והיא היתה שנת ת"כ לבנין הבית, ואותה שנה היתה מוצאי שביעית, כלומר א' לשמיטה, והמנין המקובל לחורבן הוא מהשנה שלאחריה, דהיינו ג' אלפים תתכ"ט, והיא כבר ב' לשמיטה, ולכן כאשר מונים לחורבן, צריך תמיד להוסיף עוד שנה.

(ב) לדעת רשב"ם חרב הבית בשנת ג"א תתכ"ט, היינו בשנת תכ"א לבנינו, והמנין לחורבן מתחיל משנת ג"א תת"ל, וכאמור שמוצאי שביעית היתה שנת החורבן, נמצא אפוא שלדעתו ג"א תתכ"ט היא א' לשמיטה. ובעיקר הפירוש בש"ס הרי הוא מפרש כרש"י, שהיות והמנין לחורבן מתחיל מב' לשמיטה, ע"כ צריך להוסיף שנה.

(ג) לר"ח ור"ת יש גירסא אחרת בגמרא שם, "האי מאן דלא ידע כמה שני בשבוע ניבצר תרתין שנין או יוסיף חמש שנין וסימנך וכו'". ולדעתם המדובר כאן הוא במנין שטרות שהתחיל בשנת מ"א לבית שני, והיינו אלף שנה אחרי יציאת מצרים, כדאיתא בע"ז י, א, והיא שנת ג"א תמ"ט ליצירה. ולכן הרוצה לדעת השנה שבה הוא עומד, יחסר שנתים ממנין שטרות ויחלק לשבע, וזו היא שנת השמיטה. ודעתם כרשב"ם שהחורבן היה בשנת ג"א תתכ"ט.

לשיטות הראשונים הנ"ל היינו טעמא שמחלקים לשבע, משום דקי"ל כרבי יהודה ששנת היובל עולה למנין שמיטין, ולכן מחלקים תמיד לשבע וא"צ להוסיף שנה בכל ז' שמיטות.

(ד) הרמב"ם בפ"י מהלכות שמו"י פוסק כחכמים, ששנת היובל אינה עולה למנין שמיטין, ולפ"ז רצה לומר שגם לאחר החורבן הוא כן, וע"כ אין למצוא את החשבון ע"י חלוקה לשבע, ברם הכריע כשיטת הגאונים שלאחר החורבן לא מנו יובלות אלא שמיטין בלבד, וע"כ נכון החשבון ע"י חלוקה לשבע. ודעת הרלב"ח ושאר מפרשים שהרמב"ם סובר ששנת החורבן היא ג"א תתכ"ח שהיא ת"כ לבנינו, ושנה שלאחריה ג"א תתכ"ט היא מוצאי שביעית.

(ה) להגאונים יש פירוש אחר בגמרא שם, עיין בתשובת הרמב"ם שבכס"מ שם, כן בתשוה"ג הרכבי סי' מ"ו, וכן משמע בפ"י ר"ח ע"ז שם, שמנין שבע שבע נמנה מחורבן בית ראשון, שאף היה במוצאי שביעית, והיינו לכאורה שהשנה שלאחר החורבן היתה מוצאי שמיטה, דהחורבן היה שנת ג"א של"ח, וג"א של"ט היתה מוצאי שמיטה, וכל זה לפי מנין הגמרא דהיינו מולד אדם, ויתבאר להלן, וכדברי הרמב"ם והראשונים נראה שחשבון זה מתאים עם השיטות הנ"ל ששנת ג"א תתכ"ט היא מוצאי שמיטה, ועיין תומים סי' ס"ז ס"ק ג', וגם לפי"ד מתבאר כן דמוצאי שביעית דחורבן בית ראשון, היינו השנה שלאחר החורבן.

(ו) הבעיה שנדונה בשו"ת הרלב"ח ובתשובה שלפנינו, היא הקושי בדברי הרמב"ם, שכתב שם ששנת ד"א תתקל"ו היא שנת אלף ק"ז לחורבן, והיא מוצאי שביעית לפי מסורת הגאונים והרי אם נקטינן ששנת ג"א תתכ"ט היתה מוצאי שמיטה שאז התחיל המנין לחורבן, וכנ"ל, נמצא אפוא שבשנת ד"א תתקל"ו צריך להיות אלף וק"ח לחורבן, וכן מש"כ הרמב"ם שם ששנה זו היא אלף תפ"ז לשטרות, הנה לפי האמור שמנין שטרות התחיל בשנת ג"א תמ"ט, הרי שצריך להיות ששנת ד' אלפים תתקל"ו היא אלף תפ"ח לשטרות. וע"ז העלה הרלב"ח שהמנין שלנו הוא לפי מולד בהר"ד, היינו מולד תוהו שנה אחת למפרע, ואילו המנין בש"ס הוא מולד אדם הנקרא מולד וי"ד או ויד"ם, ועיין תוס' ר"ה ח, א, ולפ"ז נמצא שמה שנאמר בגמ' שנת ג"א תתכ"ט, הרי לפי מנין שלנו היא ג"א תת"ל, וכן מה שאמרו שג"א תמ"ט הוא התחלת מנין שטרות, הרי לפי מנין שלנו הוא ג"א ת"נ, ונכונים אפוא דברי הרמב"ם, וראה גם בספר העיבור מאמר ג' שער ז' בשם הגאונים רב האי ורב סעדיה וכן בספר המאור ע"ז שם שמבואר כן. וע"ע ברמב"ם פ"א מקדה"ח הט"ז ושו"ת מבי"ט ח"א סימן נ'.

(ז) אמנם התוס' ע"ז שם וכן רא"ש שם וטור חו"מ סי' ס"ז נקטו החשבון לפי דרך הש"ס, דהיינו מולד אדם, דכאמור לי חשבון זה היה בשנת ג"א תתכ"ט מוצאי שביעית, וע"כ כתבו בתוס' שם שלפי ר"ת ורשב"ם הרי שנת ה"א י"ב היא א' לשמיטה, וברא"ש כתוב ששנת ה"א ע"ד היא שמיטה, והטור הזכיר שנת ה"א פ"ח, ואע"פ שהם מקדימים שנה אחת לפני החשבון של הרמב"ם, מ"מ הכל הולך אל מקום אחד, משום שכאמור הם נקטו החשבון למולד אדם, ואילו הרמב"ם נקט החשבון למולד בהר"ד, כל זה מבואר בדברי הרלב"ח.

וע"ז יצא מהר"ש יפה ואין דעתו מסכימה עם דרך זו, אלא מסתבר לו שגם החשבון בגמרא הוא למולד בהר"ד, ונמצא אפוא שחשבון שנות השמיטה צריך להקדים בשנה, לפי שיטת כמה ראשונים.

(ח) ודרך אגב יש לציין שיטת הגר"א שהובאה בפאת השולחן סי' כ"ט ס"ק כ"א, ונדפס בהשמטות לחו"מ סי' ס"ז, שגם המנין שלנו הוא למולד אדם, והטעם שמוסיפין שנה אחת היינו משום שבשנת המבול לא שמשו המזלות, ובזה מבאר דעות הראשונים שחשבו לפי מנין וי"ד כסדר עולם דס"ל שגם חשבונו מוי"ד, והטעם שמתחילים המנין מבהר"ד הוא להשלים שנת המבול.

והנה על תשובת המהר"ש יפה יש להעיר: ומתוך דברינו, יתבארו הרבה סימוכין לתשובת מהרלב"ח, ובירור חשבונו של הרמב"ם והעומדים בשיטתו.

(א) בספר הישר [מהדורת שלזינגר] סימן תר"צ בסופו כתוב: הגיה ר' ושנת ט' לפרט שקבעתי שנת ג' לשמיטה לפי שיטת הראשונים שמנו לתשרי של עיקר שנת ט' לפרט הויה שנת ב' לשמיטה ותשרי ר"ה לשמיטה והוא תשרי שלאחר ניסן של יצירה וכן עיקר. ע"כ. והיינו שמסיק ששנת ד"א תתק"ט אינה ג' לשמיטה אלא ב' לשמיטה, ושנת ד"א תתק"ז היתה שמיטה, ולא שנת תתק"ו כפי שסדר תחלה. וכ"ה בספר התרומה ע"ז סי' קל"ה: ור"ת מצא בסדר עולם דרבנן סבוראי שנת ד' אלפים וה' מאות וששים וארבע לבריאת עולם וסימנך ס"ד לפרט אז היתה שמיטה ולפירוש זה יהיה השמיטה שנת תשע מאות וס"ג וזה החשבון היה תופס עיקר והיה אומר הטעם לפי דבניסן נברא העולם ומתשרי דבתריה מנינן שמיטין א"כ מתאחרת שמיטה שנה א'. ע"כ. וכ"ה גם בתוס' ה"ר אלחנן ע"ז שם שלפי חשבונו זה היה בזמנו שנת שמיטה בד"א תתקמ"ב. וראה גם במרדכי גיטין סי'

תנ"ט, והא מסמ"ק סוס"י רמ"ט, וז"ל: ושמיטה לפי בני א"י היתה ל"ח לרש"י ול"ט לר"ת ובסדר דרבנן סבוראי יש שהיתה שמיטה ד"א תקס"ד. ע"כ. וראה בתומים סי' ס"ז שביאר, דאע"פ שלפי סדר דרבנן סבוראי צריכה שמיטה להיות בשנת מ', אין זה כך, דהם נקטו למנין בהר"ד, ולכן נוספה להם שנה, וכנראה שזוהי גם כוונת ר"ת בספר הישר וראשונים הנ"ל. והנה עכ"פ מסקנת ר"ת להלכה מתאימה עם שיטת הרמב"ם. וע"ע תוס' ר"ש משאנץ בשיטת הקדמונים ע"ז שם, וגם בכפ"פ פנ"א כתב שר"ת ורוב הראשונים מסכימים להרמב"ם. (וסדר רבנן סבוראי הנ"ל הוא כנראה סדר עולם זוטא הנדמ"ח שחתם ספרו בזה"ל: "מאדם עד היום הזה שהוא י"א כסלו שנת השמיטה ושנת ד"א תקס"ד אז היתה שנת השמיטה").

(ב) בספר העיבור מאמר ג' שער שביעי, שעליו יסד הרלב"ח את דבריו, מבאר מחלוקת החכמים בזמן בריאת העולם. והביא שם מדברי הגאונים רב האי ורב סעדיה, ותמצית הדברים, שכבר הסכימו חכמים שבניסן נברא העולם, ולענין המנין, יש שמונין מתשרי שהיה לפני ניסן, והוא מולד בהר"ד, והם מעברים גו"ח א"ד ז"ט, ויש שהתחילו המנין מתשרי שלאחריו והוא מולד וי"ד, והם מעברים בהז"י גו"ח. ובין שניהם יש כחשבון שנה אחת, ואין מחלוקת זו מביאה שום ספק בעבורי השנים וקבועי המועדים. ורס"ג כתב על השנה שעמד בה שהיא אלף רל"ח למלכות אלכסנדרוס, היינו מנין שטרות, ושנת ד"א תרפ"ו לבריאת עולם, ויש אחרים שמנו אותה שנה לד"א תרפ"ז, ואין חשבונם נכון, כי לפי מסורת התלמוד יש הבדל באחדים בין שני המנינים בשנתים, ובתשובות ר"ה גאון שהובאה שם כתוב שלהמונים ממולד בהר"ד, הרי שלאותה שנה שעמד בה אז יש להוסיף על ג"א תמ"ח, אלף וש"ד שנים, ואילו להמונים ממולד וי"ד יש להוסיף על ג"א תמ"ח אלף וש"ג שנים, ואין ביניהם נפ"מ, עי"ש באריכות. ועי"ש בדברי רס"ג ורה"ג שדחו דברי מי שסבר שטעם השנוי בשנה במנין הוא משום שנת המבול שפחתה מהמנין. (ובשו"ת רלב"ח הועתק בדברי ר' האי גאון "שנת היובל" במקום "שנת המבול").

עוד כתוב בס' העיבור שם שער שמיני, שמנין שטרות החל אחר מ' שנה לבנין בית שני והוא ג"א ת"נ למנין בהר"ד, ויהיו השנים השלמות בין בריאת העולם ושנת תחילת מנין שטרות ג"א תמ"ט, ולפי המונים למנין וי"ד יהיה תחילת מנין השטרות ג"א תמ"ט, והשנים שבין בריאת עולם עד אז ג"א תמ"ח. והגמ' במסכת ע"ז שם שאמרה שיש בפרטים בין מנין שטרות לסדר עולם מ"ח שנה, וכן מה שאמרו שיש ביניהם בפרטים שנתים, היינו לפי מנין וי"ד. אבל לפי מנין בהר"ד ה"ז מ"ט שנה, וההבדל ביניהם בפרטים הוא רק שנה אחת. גם בספר יסוד עולם מאמר ד' פ"ז כתוב שמנין שטרות החל ג"א ות"נ לבריאה, שהיא שנת מ"א לבנין הבית. ומבואר כנ"ל שמנין הגמ' הוא למולד וי"ד, והמנין שלנו הוא לבהר"ד. וראה שם גם בפ"ח ועוד מקומות שתמיד יש הבדל בשנה אחת בפרטים בין מנין בריאת עולם למנין שטרות, וכן נודע ממנין שטרות שאצל הגאונים שהוא מג"א ת"נ. וכן מבואר בספר מסעות תימן לר"י ספיר יעו"ש פט"ז שבתים הי' נהוג עדיין בזמנו מנין שטרות ושנת ה' תרי"ט הי' שנת ב' אלפים ק"ע לשטרות, והוא כמנינו של הרמב"ם ושיטתו, ובתימן היא מסורת שלא נפסקה כידוע. יש להוסיף, שלדעת ר"ח ור"ת הנ"ל שמפרשים הגמ' בע"ז עפ"י מנין שטרות, א"כ כל המונים מנין שטרות מג"א ת"נ, ימצא חשבונם לשנת השמיטה כהרמב"ם.

(ג) מלבד המסורת של הגאונים מצאנו בעוד ספר קדמון כשיטת הרמב"ם הלא הוא בפסיקתא זוטרתא מדרש לקח טוב פ' שלח שכתב ששנת ד"ף ס"ו (ר"ל ד"א תתס"ו — פ'

סופית היא ת"ת כמ"ש בספר כפתור ופרח פכ"ה, בשם אלפא ביתא דר"ע) היא שנת אלול ל"ז (ט"ס וצ"ל: אלף ל"ז — כמו שהוגה שם) לחורבן והיא שנת אלף תי"ז למלכות אלכסנדר וכו', והיא שנת אלף תקכ"ז לגלות צדקיהו וכו', ודבריו מתאימים עם חשבונו של הרמב"ם ששנת ג"א תת"ל היא ראשונה לחורבן, ושנת ג"א ת"נ ראשונה לשטרות, ושנת ג"א של"ט היא ראשונה לחורבן הבית הראשון, והיינו כאמור שהחשבון בש"ס הוא עפ"י מנין וי"ד וחשבון שלנו עפ"י בהר"ד, ויש להוסיף שנה אחת. נומש"כ במבוא לספר לקח טוב כאילו רס"ג ורה"ג ס"ל שמנין שטרות התחיל בתמ"ט, אינו כלל שבספר העיבור מבואר שהיינו למנין וי"ד ולמנין בהר"ד הוא בת"נ וראה בספר העיבור שם שער ששי שכתב שישראל נכנסו לארץ בשנת ב"א תפ"ח, וחורבן בית ראשון שנת ג"א של"ח, ובית שני נבנה בג"א ת"ח, וראה גם ביסוד עולם מאמר רביעי פט"ז, ומבואר שם שכל חשבונות אלו הן עפ"י החשבון בגמ' שהוא מולד וי"ד, וצ"ע שהיה לו לבאר שעפ"י חשבון בהר"ד יש להוסיף שנה אחת. ועיין בקונטרס משיב הטענה לר"צ הכהן [נשדפס עם ספר הזכרונות] מה שכבר העיר על בעל העיבור ויסו"ע שעשו חשבון המולדות עפ"י זמן יציאת מצרים ב"א תמ"ח, והרי זמן זה הוא למולד וי"ד, וחשבונות שלהם הם למולד בהר"ד. וע"ע בשו"ת מהרלב"ח בקונט' הסמיכה, מה שכ' על דברי הרב בעל יסו"ע. וממוצא דברינו יש להעיר על מהר"ש יפה שסמך דבריו על היסוד עולם, ולהאמור הרי בעל יסו"ע ובעל העבור כתבו חשבון השמיטין למולד וי"ד, וכמש"כ מהרלב"ח בדעת שאר הראשונים.

(ד) מה שהביא המהר"ש יפה מהעיטור אינו מבורר, שהרי העיטור כתב לפי החשבון בגמ' שהחורבן היה בשנת ג"א תתכ"ח, ותתכ"ט היא ראשונה למנין שמונין מהחורבן, ונמצאת שנת ד"א תתקמ"ב היא אלף וקי"ד לחורבן והיא מוצאי שמיטה לפי חשבון הגמרא. וראה גם בהעיטור מאמר זמן שמנין שטרות החל בשנת ג"א תמ"ט וזה כמו שכתב רלב"ח בשיטות הראשונים שמנו למולד וי"ד. ולא נתבאר מה מצא מהר"ש יפה בספר העיטור כדי להכריע נגד מסקנת הרלב"ח, אלא שכאמור בדברי הגאונים והראשונים מבואר שמנין שטרות מתחיל בג"א ת"נ, והיינו למנין בהר"ד.

(ה) ראה בספר המאור ע"ז שם שכתב שלפי מנין בהר"ד חרב הבית בשנת ג"א תת"ל, ושנת ד"א תת"ק היא שמיטה וזה מתאים למנין הרמב"ם. וגם בהשגות הראב"ד שם בספר כתוב שם והובא בספר התרומות שער מ"ה משמע שמסכים עמו בחשבון זה, אע"פ שנחלק עליו, ולדעתו אין מניני בהר"ד או וי"ד שייכים למנין שמיטין התלויים בקדושת עזרא או קדושת יהושע.

(ו) מש"כ מהר"ש יפה שגם החשבונות הנזכרים בגמרא הן למנין בהר"ד, הנה שיטה זאת מצאנו בספר יבין שמועה לרשב"ץ בריש מאמר חמץ בשם ר' חסאן ב"ר אברהם ספרדי בתור שיטה יחידית, אבל הרשב"ץ דחה דבריו ושרוב ראשונים חולקים כי לפ"ז לא יתכן ששנת יציאת מצרים שהיתה בשנת ב"א תמ"ח יהיה ר"ח ניסן ביום ה' כדאיתא שבת פ"ז, ועל כרחנו שהמנין בש"ס הוא למנין וי"ד, ולפיו מתאים ששנת ב"א תמ"ח היא שנת יציאת מצרים. ועיין שו"ת מעיל צדקה סימן כ"א. שדן ג"כ בזה, ופשוט לו שם שלדברי ר' יהושע נכנסו לא"י בתפ"ט או בת"ץ לבהר"ד. ושם רמז שיש לו פ"י נכון ברמב"ם כאן עיי"ש מש"כ.

מש"כ שם עוד שרבים מהגאונים חולקים על ר"ה גאון ועל רב סעדיה גאון שכתבו שמנין שלנו הוא לבהר"ד, ומנין הגמרא הוא לוי"ד. הנה לא מצאנו מחלוקת כזאת. ואדרבה

בתשובות שבספר העיבור מבואר שאין הבדל בין החשבונות, ומה שאנו מונין ד"א תרפ"ז שהוא לבהר"ד, הרי המונים לוי"ד הוא ד"א תרפ"ו. וכן בסדר דרבנן שבס' התרומה שהובא למעלה נאמר ששנת ד"א תקס"ד היתה שמיטה, וזה כהרמב"ם.

ז) בדבר תשובת הרמב"ם שהביא מהר"ש יפה, שמבואר בדבריו ששנת ג"א של"ח היתה שמיטה והיא שנת החורבן, ואילו שנת ג"א של"ט היא מוצאי שמיטה, ותמה עליו שהרי לפי החשבון של מושב בני ישראל בארץ נמצא ששנת ג"א של"ח היא מוצאי שמיטה, הנה עיין בתומים סימן ס"ז סק"ג שהאריך לבאר שאכן לפי החשבון באמת שנת ג"א של"ח היתה שמיטה והיא שנת חורבן בית ראשון, וכנראה שזוהי גם שיטת הרמב"ם בתשובתו. וכן נמצא גם לפי פי' הר"ח בע"ז שם ותשובת הגאונים שהביא הרמב"ם, ששיטת חשבונם היא שכדי לדעת את שנת השמיטה יש ליקח את מנין היצירה ולהפחית ממנו ג"א של"ח שהוא תאריך חורבן בית ראשון, והנותר לחלק לשבע, ולדבריהם נמצא לכאורה ששנת החורבן היתה שמיטה ושנת ג"א של"ט היתה א' לשמיטה. וכנראה שגם דעתם היתה כהנ"ל בשיטת הרמב"ם, ויש להאריך בזה. ועיין בשו"ת קול מבשר סי' ס' שהאריך בזה, וגם שם הביא שיטת ר"ת הנ"ל בספר הישר שמסכימה לשיטת הרמב"ם ורבנז סבוראי.